

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

Symbolika v postile Cantator cygnus B. H. Bilovského

magisterská diplomová práce

Česká filologie

vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

2011

Magda Karlíková

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen pramenů a literatury uvedených v seznamu v závěru práce. Souhlasím s tím, aby tato práce byla využita ke studijním účelům na Univerzitě Palackého v Olomouci.

V Olomouci dne 15. srpna 2011

Bc. Magda Karlíková

Chtěla bych na tomto místě poděkovat Mgr. Janě Kolářové, Ph.D. za mé vedení při psaní této práce, za čas, který mi věnovala, a za její trpělivost, kterou se mnou měla.

OBSAH

Úvod	1
1 Barokní homiletika	2
1.1 Vývoj homiletiky v 17. a 18. století	3
2 Symbol	6
3 Exemplum	8
3.1 Vývoj exempla	8
3.2 Specifika exemplum v barokní literatuře	9
4 Současný stav bádání o B. H. Bilovském	11
4.1 Novodobá vydání Bilovského díla	14
5 Cantator cygnus	16
6 Symboly v postile Cantator cygnus	17
6.1 Abstrakta	17
6.2 Neživá příroda	20
6.3 Živly	23
6.4 Zvířata	27
6.5 Rostliny	41
6.6 Lidské tělo	46
6.7 Osoby, situace	49
6.8 Předměty	52
6.9 Jméno	58
7 Exempla v postile Cantator cygnus	62
Závěr	70
Anotace	72
Literatura	73
Příloha 1	76
Příloha 2	78
Příloha 3	80
Příloha 4	82
Příloha 5	84

ÚVOD

Bohumír Hynek Josef Bilovský (1659–1725), rodák ze slezského Hlučína, byl významným konceptuálním kazatelem. Ve svých třiceti letech vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova, ale dále působil jako světský kněz. V Písku vedl děkanát a byl zde oblíbeným kazatelem. Tradiuje se, že lidé přicházeli na jeho kázání v takovém množství, že se už mnohdy do kostela nevešli, a tak přikládali k oknům kostela žebříky a lavice, aby kázání slyšeli. Během svého působení čelil různým problémům a střetům s měšťany i klérem, proto musel svou funkci opustit.¹ Odešel na Moravu, ve Vrahovicích sloužil jako administrátor, v Letovicích jako farář. Na sklonku života se usadil ve Slatinicích u Olomouce, kde 7. prosince 1725 zemřel.²

Roku 1720 vyšla tiskem Bilovského první postila *Cantator cygnus*, která obsahuje celkem 29 kázání převážně na neděle v období svatodušních svátků. Hlavním cílem této práce je sledovat a popsat využití symbolů v této postile, neboť právě symbol se stává významným prvkem výstavby barokního kázání.³ Symbol v textu zastává nejen estetickou funkci, pomáhá také posluchačům nebo čtenářům pochopit abstraktní náboženské představy. Symboly podléhají vlivem svého vývoje a četnosti použití jisté ustálené interpretaci, proto si budeme všimnout v Bilovského výkladu symbolů odchylek od obvyklých interpretací, které jsou popsány v různých slovnících symbolů.⁴

Dalším prvkem kázání, který podobně jako symbol plní dvě funkce, je exemplum, příklad, jenž přináší zábavnou složku i poučení pro posluchače. Zaměříme se na specifika Bilovského využívání exemplu.

V teoretické části práce se budeme zabývat charakteristikou barokní homiletiky, symbolu a exempla. V praktické části na konkrétních příkladech doložíme výskyt a výklad symbolů v postile a představíme práci Bilovského s exemplu.

Z důvodu rozsáhlosti jsme pět transkribovaných exemplu zařadili na závěr práce jako přílohu.

¹ SEDLÁČEK, August. *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou : díl 2*. Písek 1913, s. 317n.

² SLÁDEK, Miloš. *Svět je podvodný verbíř*. Praha 2005, s. 52.

³ Symbolem jako základním prvkem barokního kázání se zabývá např. disertační práce Vladimíry Marouškové *Symbol jako stavební jednotka barokního kázání*. Masarykova univerzita, Brno 2007

⁴ Např. *Slovník biblických obrazů a symbolů* Manfreda Lurkera nebo *Křesťanské symboly* Jaroslava Studeného.

1 BAROKNÍ HOMILETIKA

Spolu s duchovní písní představovala homiletika dominantní literární žánr 17. a 18. století. Pro řadu prostých lidí byla homiletika – kázání jediným literárním útvarem, se kterým se ve svém životě setkávali pravidelně.⁵

Základním účelem homiletiky je poučení posluchačů nebo čtenářů a ovlivnění jejich ideologických a etických názorů.⁶ Řečník měl svým kázáním přesvědčit posluchače o správnosti nebo scestnosti různých myšlenek a názorů. Ve své argumentaci se opíral o vhodně zvolené citáty z Bible, církevních Otců i antických autorů. Jako plnohodnotná argumenta sloužila i exempla – krátké příběhy z antické, středověké i raně novověké literatury, které posluchačům pomáhaly objasnit abstraktní nebo obtížněji pochopitelné teze.

Příprava byla dlouhodobá a kladla na řečníka vysoké nároky. Kázání vznikalo po několik dnů a řada nápadů dozrávala i mnoho let. Bohuslav Balbín doporučoval kazatelům zavést si kartotéku o dvou částech. V první části by měla být abecedně seřazena témata, důkazy a citáty z Bible, výklady ze svatých Otců atd. Druhý rejstřík by měl obsahovat pořadí nedělí a svátků v průběhu celého roku, doplněné o příslušné evangelijní čtení, různé návrhy a podněty pro kázání.⁷

První fáze promluvy se nazývala *inventio* – řečník musel vzhledem k zamýšlené řeči nalézt vhodnou látku ke kázání. Základem mu byl citát nebo perikopa z Bible. Mohl se také obracet na spisy svatých Otců nebo i čerpat z děl středověkých a raně novověkých teologů, filozofů a historiků. Občas autor využil legendy nebo životy svatých.⁸

V druhé fázi přípravy, označované jako *dispositio*, řečník uspořádával myšlenky a rozvrhoval celou řeč. Tradiční osnova kázání zahrnovala *exordium* (úvod) – uvedení promluvy. Účelem úvodu bylo vhodné naladění posluchače a jeho příprava na to, co dále uslyší.⁹ Po úvodu následující stať obsahuje výklad a objasnění tématu (*narratio*), kazatel zde předkládá důkazy (*confirmatio*) a vyvrací případné námitky (*refutatio*). Poslední část –

⁵ SLÁDEK, Miloš. *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*. Jinočany 1995, s. 15.

⁶ KOPECKÝ, Milan. K české barokní homiletice. In KOPECKÝ, Milan. *o barokní kultuře : sborník statí*. Brno 1968, s. 61–74.

⁷ BALBÍN, Bohuslav ; RYBA, Bohumil (překl.). *Verisimilia humaniorum disciplinarum : Nástin humanitních disciplín*. Praha 1969, s. 249n.

⁸ SLÁDEK, Miloš. *Svět je podvodný verbíř*. Praha 2005, s. 13n.

⁹ KUSÁKOVÁ, Hana. Podoby a proměny žánru kázání v době vrcholného baroka. *Česká literatura*. 2006, 5, s. 93–106.

peroratio – přináší závěrečné shrnutí nejdůležitějších myšlenek promluvy, prosbu nebo modlitbu.

Třetí fáze – *elocutio* – se týkala přípravy samotného mluveného přednesu a řečnického výrazu. Řeč měla být dostatečně zřetelná, ozdobná i dojmavá. Kazatel se text učil nazpaměť.¹⁰ V homiletických souborech se dochovaly ex post fixované texty, které byly původně svérázně přednášeny, kazatelna se stávala divadlem jednoho herce. Předpokládá se, že řečníci používali divadelních prostředků. Navíc budoucí kazatelé v jezuitských školách byli cvičeni v rétorice také pomocí disputací, deklamací a divadelních představení.¹¹ Řečník měl svým kázáním vzbudit v posluchačích city, aby pod dojmem výkladu plakali, vstávali ze sedadel nebo souhlasně vykřikovali. Kazatel se však měl vyvarovat nenáležitého chování na kazatelně, neprojevovat „šaškovství a nestoudnost ve shánění látky, v přednesu i v posuncích“.¹²

Kázání byla zároveň oblíbenou lidovou četbou. Nedělní promluvy vycházely ve sbírkách – postilách, zatímco příležitostná kázání byla vydávána výhradně jednotlivě. Do dnešní doby se zachovala jen nepatrná část raně novověké homiletické produkce. V největších nákladech vycházely postily, v nejmenších nákladech byla vydávána jednotlivá příležitostná a sváteční kázání. Sbírkky kázání rovněž sloužily jako pomůcky pro přípravu kázání dalších řečníků. Bohuslav Balbín však kazatele důrazně varuje před opisováním promluv z již vydaných postil a kritizuje řečníky, kteří se „usilovně shánějí po nových autorech a hned se jich chtějí zmocnit před jinými: snadno totiž zůstávají krádeže skryty, když čerstvý autor ještě není obecně znám“.¹³

1.1 Vývoj homiletiky v 17. a 18. století

Během 17. a 18. století se v kazatelství na území západní, jižní a střední Evropy vymezily dva proudy. První směr, označovaný jako klasický, humanistický nebo ciceronský, čerpal z kazatelské tradice 16. století, držel se antických vzorů a uměřenosti ve výstavbě promluvy i v použití zdobných prvků. Prioritou humanisticky orientovaných řečníků byla srozumitelnost a poučení posluchačů v zásadních otázkách křesťanské víry, umělecká a zábavná funkce stála spíše v pozadí.

¹⁰ SLÁDEK, Miloš. *Svět je podvodný verbíř*. Praha 2005, s. 17n.

¹¹ KOPECKÝ, Milan. K české barokní homiletice. In KOPECKÝ, Milan. *o barokní kultuře : sborník statí*. Brno 1968, s. 61–74.

¹² BALBÍN, Bohuslav ; RYBA, Bohumil (překl.). *Verisimilia humaniorum disciplinarum : Nástin humanitních disciplín*. Praha 1969, s. 251.

¹³ BALBÍN, Bohuslav ; RYBA, Bohumil (překl.). *Verisimilia humaniorum disciplinarum : Nástin humanitních disciplín*. Praha 1969, s. 250n.

Druhý proud, tehdy označovaný jako nová rétorika nebo nové umění ostrovtipu, dnes známý jako konceptuální, manýristický nebo barokní směr, se naopak vyhroboval vůči antickým autorům a zdůrazňoval jejich nedostatečnost.¹⁴ Koncept (z italského *concetto* – překvapivý nápad) má původ ve španělské milostné lyrice, odkud pronikl do lyriky duchovní a následně i do náboženské rétoriky. Nejdříve se rozšířil ze Španělska do Itálie a odtud přes Německo i k nám.¹⁵

Původně byla v souvislosti s kazatelstvím pod pojmem koncept chápána složitá forma homiletického důkazu, kdy konstrukce spočívala v podkladu daném úryvkem z Bible, v duchaplném rozvinutí myšlenky lidským intelektem a potvrzení důkazu ve výroku nějaké duchovní autority. Častěji však měl koncept spíše uměleckou funkci. Podoba konceptu jako překvapivého nápadu nebo vtipné myšlenky vznikla na pozadí záliby řečníků v alegoriích a metaforách, jež pramenila v touze po originalitě projevu i snaze po udržení pozornosti posluchačů. V kázáních se vedle sebe začaly klást zdánlivě neslučitelné myšlenky, které řečníci vtipně a originálně spojovali, nalézali nečekané skryté shody, používali kontrasty a příměry.

Díky své schopnosti vnitřně propojit celý text býval koncept označován jako vrcholný tropický útvar. Mezi nejjednodušší tropy byla řazena metafora, jež proměňuje slovo nebo slovní spojení, složitější je alegorie, jež přetváří celé myšlenky, koncept jako rozvedení alegorie nebo metafor se dotýká celých řetězců myšlenek, může se stát i základním výstavbovým prvkem textu.¹⁶

Konceptuální tvůrčí prvky nalezneme v česky psané literatuře do 90. let 17. století jen výjimečně. Kolem roku 1700 se homiletika stává dominantním žánrem literatury a koncept patří mezi oblíbené a žádané stylistické prostředky. Mezi první konceptuální, jazykově české a tiskem vydané kázání bychom mohli zařadit spis B. H. Bilovského z roku 1695 *Nový cherubín*. Sbírku konceptuálních kázání vydal Pavel Josef Axlar (*Nábožný horlivý vůdce*, 1720), Ondřej František de Waldt (*Chválořeč*, 1736) nebo Damascen Marek (*Trojí chléb nebeský*, 1728).¹⁷

Vedle konceptuální homiletiky se současně používaly i humanistické přístupy k rétorice, příkladem je oblíbená a vydávaná postila jezuity Antonína Koniáše *Vejtažní naučení* (1740) nebo výrazově střídá sbírka svátečních kázání Michaela Pelischottiho

¹⁴ SLÁDEK, Miloš. *Svět je podvodný verbíř*. Praha 2005, s. 27.

¹⁵ VAŠICA, Josef. Účast Slezska na českém literárním baroku. In VILIKOVSKÝ, Jan; VAŠICA, Josef; GRUND, Antonín. *Starší česká literatura ve Slezsku*. Ostrava 1999, s. 22–40.

¹⁶ SLÁDEK, Miloš. *Svět je podvodný verbíř*. Praha 2005, s. 28nn.

¹⁷ SLÁDEK, Miloš. *Svět je podvodný verbíř*. Praha 2005, s. 34n.

Unum, binum, trinum (1752). Koniášův vztah ke konceptuálnímu umění byl spíše odmítavý.

Od poloviny 60. let 18. století byl koncept považován za přežitek, během 70. let mizí definitivně spolu se změnami ve společnosti a rušením klášterů. Osvícenci pohrdali konceptuálním kazatelstvím, sloužilo jako ukázka nevkusy a úpadek české pobělohorské literatury minimálně do konce 30. let 20. století.¹⁸

¹⁸ SLÁDEK, Miloš. *Svět je podvodný verbíř*. Praha 2005, s. 40n.

2 SYMBOL

Termín symbol pochází z řeckého slova *symbolon* – poznávací znamení, značka.¹⁹ Symbolon v řecké tragedii představoval díl rozlomeného předmětu – prstenu nebo tabulky – , jenž si každý z přátel ponechal při loučení u sebe. Spojené dílky – *symbollein* – sloužily jako poznávací znamení toho, zda má někdo právo dožadovat se přátelské služby. Symbol je tedy něco, co patří k něčemu jinému, dostává smysl teprve tehdy, je-li spojen ještě s něčím jiným.

Symbol není věrným obrazem označované věci, smysl symbolu nelze odvodit bezprostředně. Pro správné pochopení symbolu je zapotřebí vysvětlení od toho, kdo zná význam symbolu.²⁰

Symbole však nemají ustálenou podobu, jejich obsah se mění podle okolností, za kterých vznikly. Někdy mají vícenásobný obsah, který si může až protiřečit. Např. had v ráji představuje zlo a smrt, zatímco měděný had na Mojžíšově holi značí uzdravení.²¹

Vznik a rozšíření náboženské symboliky je vysvětlováno mentalitou prostého a nevzdělaného lidu. Abstraktní nebo metafyzické pravdy se stávaly pro obyčejného člověka srozumitelnějšími, pokud si je mohl převést na symbolický obraz.²² Sám Ježíš Kristus používal obrazy a podobenství z běžného života nebo přírody, aby svým posluchačům přiblížil pravdy pro ně neznámé nebo nepochopitelné.²³

Jako symbol bychom mohli obecně chápat vše, co zastupuje a konkrétně představuje abstraktní jev nebo pojem a v tomto smyslu má hlubší a širší význam než samo o sobě. Symbol patří mezi základní prostředky uměleckého zobrazování světa. Znak není zvolen libovolně, tkví v něm charakteristická část požadovaného významu obrazu. Od metonymie²⁴ se odlišuje složitější a méně zjevnou souvislostí mezi označovaným a označujícím. Můžeme jej chápat jako méně rozvinutou formu rozsáhlejší alegorie²⁵, jejíž

¹⁹ VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha 1984, s. 366

²⁰ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc 1992, s. 9

²¹ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc 1992, s. 11n

²² STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc 1992, s. 12

²³ STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc 1992, s. 14

²⁴ Označení předmětu jménem jiného předmětu, který je s ním ve vztahu úzké a typické souvislosti. VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha 1984, s. 227

²⁵ VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha 1984, s. 366n

výklad však bývá přehlednější a jednoznačnější na rozdíl od často mnohovýznamového symbolu.²⁶

Středověká estetika upřednostnila alegorický způsob zobrazení na základě filozofických premis, že lidské, smyslové má hodnotu potud, pokud odkazuje k božskému, skrytému. Všechna stvoření jsou jen odleskem, alegorií skutečné božské krásy.²⁷

V barokní literatuře se symbol stává klíčovým uměleckým prostředkem.²⁸ Barokní kazatelství využívá schopnosti symbolu zprostředkovat prostému člověku abstraktní náboženské představy. Symbol navíc přitahuje posluchačovu pozornost a aktivizuje jeho myšlení při dešifrování významu symbolu.

²⁶ VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha 1984, s. 16

²⁷ PETRŮ, Eduard. *Zašifrovaná skutečnost*. Brno 1972, s. 97

²⁸ HORÁKOVÁ, Michaela. K symbolice v barokní homiletice. *SPFFBU*, D 40, 1993, s. 24–31

3 EXEMPLUM

Eduard Petrů definuje exemplum jako „excerptum z jiných literárních žánrů, které se ve svém vývoji osamostatnilo jako samostatný literární žánr, tvořící potenciální součást kázání nebo literárního díla vůbec a charakterizovaný tím, že formou krátkého, k tomu účelu stylisticky upraveného, zajímavého a konkrétního příběhu induktivně dokazuje obecnou tezi.“²⁹

Základem exempla je příběh schopný přenesené významové interpretace. Primární funkcí exempla je působení na postoje posluchače či čtenáře, názornost, díky které pomáhá objasnit abstraktní tezi, možnost exempla jako argumentu k potvrzení správnosti teze, mnohdy se využívá schopnosti exempla pobavit posluchače nebo čtenáře a udržet jejich pozornost při výkladu.³⁰

3.1 Vývoj exempla

Počátky exempla spadají do doby starověkého Řecka, oblíbené bylo i v římské literatuře, látka byla čerpána z mytologie, dějin i vlastních zkušeností autora. V rané křesťanské literatuře doporučovali užití exempl sv. Ambrož, sv. Augustýn i sv. Řehoř Veliký. Z počátku 12. století pochází známý soubor exempl *Disciplina clericalis* Španěla Petra Alfonsi. Za tvůrce středověkého exempla jsou považováni francouzský augustinián Jacobus Vitreus (Jacques de Vitry) a německý cisterciák Caesarius z Heisterbachu.³¹

Ve 14. století vznikla nejznámější sbírka exempl *Gesta Romanorum*. Byla oblíbenou zábavnou četbou, a proto byla rychle přeložena do většiny evropských národních jazyků. Český překlad pochází z doby kolem r. 1380.³² V době vlády Karla IV. vznikla i anonymní sbírka latinských postních kázání *Admontské quadragesimale*³³, jejíž autor čerpal exempla z různých evropských sbírek. Česky psaný soubor exempl, označovaný jako *Olomoucké povídky*³⁴, pochází z doby kolem r. 1400. Ve svých pracích používal s oblibou exempla i Tomáš Štítný ze Štítného.³⁵

²⁹ cit. PETRŮ, Eduard. *Vývoj českého exempla v době předhusitské*. Praha 1966, s. 121.

³⁰ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha 2004, s. 184.

³¹ Ibid.

³² Nejnovější edice tohoto překladu pochází z r. 1957. Viz ŠIMEK, F. (ed.). *Příběhy římské : Staročeská Gesta Romanorum*. Praha 1967.

³³ Český překlad vyšel tiskem r. 2006. Viz FLORIANOVÁ, H. a kol. (ed. a překl.). *Quadragesimale admontense : Quadragesimale admontské*. Praha 2006.

³⁴ Edičně tento soubor zpracoval E. Petrů. Viz PETRŮ, E. (ed.). *Olomoucké povídky : Příspěvek ke studiu vývoje staročeské zábavné prózy*. Praha 1957.

³⁵ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha 2004, s. 185n.

Nový rozmach v užívání exempel přináší mravněvýchovná próza v 2. polovině 16. století. Vavřinec Leander Rvačovský z Rvačova a Šimon Lomnický z Budče³⁶ čerpají především ze sbírek středověkých exempel v pozdějších zpracováních. Pobělohorská literatura navazuje na předchozí období a pokračuje v užití exempla jako morality. Velké obliby dosáhl český překlad spisu italského jezuita Giovanni Battisty Manniho *Věčný pekelný žalář*.³⁷ Pozoruhodnou sbírku exempel shromáždil do své *Postilly katolické* jezuita Matěj Václav Šteyer.³⁸

Během 17. a 18. století dochází k oživení zájmu o exempla v souvislosti s postavením kázání jako předního prozaického žánru ve většině evropských literatur. V některých zemích opět vycházejí samostatné soubory exempel, např. spis *Lehr- und Exempelbuch* Martina Pruggera, jenž vyšel v pol. 18. století i v češtině jako *Knih naučení a příkladův* a z nějž čerpá látku i náchodský kněz Václav Vojtěch Klugar.

Proměny homiletického žánru v 60. až 80. letech 18. století vytlačily exemplum na okraj literatury, některé látky se udržely v lidovém prostředí a působily na vývoj pohádek a báchorek.³⁹

3.2 Specifika exempel v barokní literatuře

Eduard Petrů konstatuje, že exempla v barokní literatuře se opírají o prameny shodné s prameny exempel pocházejících již ze středověku. Jedná se o vyprávění historiků nebo o vyprávění o historických událostech od antických dějin starověku až po baroko, hagiografická a jiná duchovní literatura, příběhy čerpající z biblického textu a stále oblíbené bajky.⁴⁰

Preferována jsou velmi krátká, jen několikavětá exempla, delší vypravování se objeví výjimečně. Fabule je spíše připomenuta, než aby došlo k jejímu rozvinutí, zřejmě proto, že například biblické příběhy byly posluchačům či čtenářům již dostatečně známy.⁴¹

Zatímco středověké exemplum představovalo pro kněze východisko pro mnohdy rozsáhlý alegorický výklad, hlavní funkcí exempla v barokní době byla snaha

³⁶ Exemplum v Lomnického díle se zabýval Petr Voit, viz VOIT, Petr. *Šimon Lomnický z Budče a exempla v kontextu jeho mravněvýchovné prózy*. Praha 1991.

³⁷ Nejnovější vydání Šteyerova českého překladu Manniho spisu pochází z r. 2002. Viz MANNI, G. B., ŠTEYER, M. V. (překl.). *Věčný pekelný žalář*. Brno 2002.

³⁸ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha 2004, s. 186.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ PETRŮ, Eduard. Proměny exempla v barokní literatuře. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity* 2001, V 4, s. 24.

⁴¹ Ibid.

o přesvědčivost; věrohodnost fabule byla zvyšována uváděním odkazů na písemný pramen a odlišováním příběhů z literatury od ústní tradice. Exempla tedy neslouží k výkladu, ale jsou zařazována ve svém doslovném reálném významu jako doklad, případně jako smyšlený ilustrativní příklad napomáhající pochopit homilii.⁴²

⁴² PETRŮ, Eduard. Proměny exempla v barokní literatuře. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity* 2001, V 4, s. 28.

4 SOUČASNÝ STAV BÁDÁNÍ O B. H. BILOVSKÉM

Bilovského stručný životopis uveřejňuje Josef Jireček ve své *Rukověti*.⁴³ Popisuje léta Bilovského působení v Písku, kde byl děkanem. V kázání na den sv. Ignáce se příkře vyslovil proti jezuitům, od kterých ještě dříve odešel. Výtisk tohoto kázání byl dlouho uchovávan v místní knihovně na památku. Mezi lidmi byly velmi populární i nábožné hry, které dával Bilovský hrát. Neměl však dobré vztahy s měšťany, obvinili jej z neslušností. Roku 1701 se Bilovský vzdal svého postu děkana a odešel na Moravu, působil jako farář ve Vrahovicích a Slatěnicích, kde r. 1725 zemřel.

Hynek Hrubý uvádí Bilovského ve svém spise *České postilly*.⁴⁴ Popisuje jej jako oblíbeného kazatele, z jeho sbírek kázání nejvíce vyzdvihuje postilu *Coelum vivum*. Všímá si autorovy mnohomluvnosti, ale zároveň velké sečtěllosti a snahy o názorný výklad. Hrubý mu však vytýká jistou hrubost a vulgaritu ve vyjadřování.

Historik August Sedláček se v díle o dějinách města Písku⁴⁵ zaměřil na Bilovského životopis a léta, kdy působil jako oblíbený písecký děkan. Sedláček popisuje Bilovského neshody s měšťany, nedorozumění ohledně jeho kázání na den sv. Ignáce, kde se údajně nechvalně vyjádřil o jezuitech, načež mu byl za to pozastaven plat pro kaplana, ale nakonec dosáhl smíření s obcí. Nicméně musel svou funkci děkana r. 1701 složit, zřejmě na popud nějakého nepravdivého udání.

Jaroslav Vlček považuje Bilovského texty za vrchol konceptuálního kazatelství, ve svých *Dějínách české literatury*⁴⁶ cituje z Bilovského děl *Doctrina christiana*, *Pia quadragesima* a *Coelum vivum*. Uvádí, že Bilovský musel odejít z Písku pro nevzorný život.

Jan Jakubec v *Dějínách literatury české*⁴⁷ uvádí, že Bilovský musel opustit jezuitský řád pro pohoršlivý život a ve svých kázáních ironickým chválením zesměšňoval jezuity.

Přehled Bilovského tvorby podává Karel Kadlec v článku pro *Sborník Historického kroužku*.⁴⁸ Vyjadřuje se k tematice Bilovského kázání, specifikám jeho stylu.

K Bilovského básni *Církevní cherubín* se vyjadřuje F. X. Šalda.⁴⁹ Nepovažuje ji za poezii, ale spíše za dílo „veršovníka“, nelíbí se mu toporné popisy mučení Jana Sarkandra.

⁴³ JIREČEK, Josef. *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku*. Praha 1875.

⁴⁴ HRUBÝ, Hynek. *České postilly*. Praha 1901.

⁴⁵ SEDLÁČEK, August. *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou : díl 2*. Písek 1913.

⁴⁶ VLČEK, Jaroslav. *Dějiny české literatury*. Praha 1897–1914.

⁴⁷ JAKUBEC, Jan. *Dějiny literatury české : od nejstarších dob po probuzení politické*. Praha 1911.

⁴⁸ KADLEC, Karel. Bohumír Hynek Bílovský. *Sborník Historického kroužku*. 1921, 22, č. 3–4, s. 65–76.

Zato oceňuje Bilovského prózu, se kterou se seznámil prostřednictvím Vašicovy edice tří Bilovského kázání z r. 1933. Přirovnává Bilovského k Abrahamovi a Santa Clara, ale Bilovský postrádá jeho útočnost, avšak připouští velkou dramatickост Bilovského projevu.

Zdeněk Bár zmiňuje ve svém spise⁵⁰ horlivé působení jezuitů na Slezsku. Ve statí o Bilovském podotýká, že Bilovský vždy projevoval jezuitům úctu a chválil je. Bilovského vzor spatřuje v osobě vídeňského kazatele Abrahama a Santa Clara, jenž také v kázáních uplatňoval vtipnost. Dále cituje z článku Vojtěcha Martínka *Hlučinský kazatel*⁵¹, že Bilovský je příklad kazatelů doby „temna“ a jeho řeč je úpadková a plná chyb.

S Vojtěchem Martínkem polemizuje Josef Vašica v článku *K novým přetiskům z Bilovského*.⁵² Odmítá Martínkovo tvrzení, že Bilovského projev plný vulgarismů je zapříčiněn snahou zalíbit se prostému lidu. Vašica upozorňuje, že mnoho dnes vulgárních slov mělo v 17. a 18. století jiný významový a citový odstín. Proti Martínkově výtce, že Bilovského styl je rozvláčný a povídavý, Vašica namítá, že toto patří k baroknímu stylu a jistá vleklost může být funkční. Souhlasí s Martínkem v tom, že Bilovský dovede být velmi názorný, umí vzbudit posluchačovu pozornost a zasáhnout jej, je velmi divadelní. Martínek spatřuje vrchol nevkusy v určité pasáži kázání, kdy Bilovský rozvíjí téma „kdo chce v nebi královati, musí s Kristem tancovati“. Vašica namítá, že tanec patřil k oblíbeným námětům k alegoriím již od středověku. Dále Vašica obhajuje Bilovského používání slov cizího původu, jenž se děje ze stylistických důvodů, aby se slova jednotvárně neopakovala. Pozitivně hodnotí práci s duchaplným nápadem a rozvíjení motivů. Literární historii Vašica vytýká, že dosud nejevila žádný zájem o Bilovského básnickou činnost, která se v jednom českém (*Církevní cherubín*) a ve dvou latinských spisech (*Stella nova* a *Zodiacus Sarcandri de Skoczova*) věnuje Janu Sarkandrovi.

Josef Vašica ve své statí *Účast Slezska na českém literárním baroku*⁵³ prohlašuje Bilovského za našeho největšího mistra konceptu. Vytýká dosavadním studiím (Kadlec, Martínek), že označují Bilovského jako „lidového“ kazatele, Vašica jej naopak řadí k vyhraněně intelektuálním typům. Připomíná Bilovského poutní příležitostná kázání, např. *Praporec spasení* nebo sbírku *Siclus sanctuarii anebo Šestka duchovní*, která zůstala mimo badatelský zájem. Báseň *Církevní cherubín* hodnotí spíše jako lyrické drama než epickou

⁴⁹ ŠALDA, F. X. o literárním baroku cizím i domácím. In ŠALDA, F. X. *Studie literárně historické a kritické*. Praha 1937, s. 77–122.

⁵⁰ BÁR, Zdeněk. *Čeští spisovatelé Hlučínska*. Hlučín 1933.

⁵¹ MARTÍNEK, Vojtěch. Hlučinský kazatel. *Věstník Matice Opavské*. Opava 1922, s. 22–40.

⁵² In VAŠICA, Josef. *České literární baroko : příspěvky k jeho studiu*. Praha 1938, s. 189–199.

⁵³ VAŠICA, Josef. *Účast Slezska na českém literárním baroku*. In VILIKOVSKÝ, Jan; VAŠICA, Josef; GRUND, Antonín. *Starší česká literatura ve Slezsku*. Ostrava 1999, s. 22–40.

legendu. V latinských básnických sbírkách oceňuje kuriózní hříčky a Bilovského zběhlou v latině.

Ve stati *K české barokní homiletice*⁵⁴ vyzdvihuje Milan Kopecký Bilovského jako nejlepšího pěstitele konceptu a všímá si jeho snahy o kontakt s publikem.

Rozsáhlou studii o Bilovském včetně ukázek najdeme v Kopeckého publikaci *Starší slezští kazatelé*.⁵⁵ Kopecký zmiňuje Bilovského rané hagiografické práce o sv. Ignáci z r. 1695 a o sv. Josefu z r. 1696. Oceňuje jeho ovládání homiletických prostředků, např. oživení výkladu dialogem, kladení otázek. Upozorňuje na Bilovského subjektivní postoj a různé výpady, např. proti Turkům, Židům, kacířům. Bilovský odsuzuje nevzdělané boháče, ale má soucit s prostými lidmi. Projevuje se jako moravský vlastenec, často oslovuje Moravu nebo různá moravská města. Kopecký dokládá Bilovského znalost lidového prostředí používáním lidových přísloví a úsloví. Příběhový materiál rozděluje do několika částí, obvykle do šesti (označuje je jako numerus I, numerus II atd.), rozlišuje mezi nimi *historie* (příběhy z dějin), *fabule* a *exempla* (vše ostatní). Tato terminologie není uváděna soustavně, jen občas je zaznamenána v textu nebo v marginálii. Kopecký si také všímá, že Bilovský do kázání vkládal veršované vložky, většinou se jedná o latinské citáty, které překládá dosti volně. Zmiňuje Bilovského málo známý tisk z r. 1712 *Neo-Hannibal a Deo Moraviae electus*, který obsahuje oslavu olomouckého biskupa Wolfganga Hannibala ze Schrattenbachu. Kopecký uvádí, že tištěné verze kázání jsou míněny jako příručky pro kněze. Aby se i čeští kněží, zvyklí na používání latinských příruček, v knihách dobře vyznali, obsahují tisky latinské marginálie, pasáže, úvodní nebo i závěrečné části.

Z této studie vychází i Kopeckého stať *Mistr konceptu*.⁵⁶ Nově zmiňuje jenom hagiografický spis o sv. Cyrilu a Metodějovi z r. 1709. Také uvádí, že Bilovský rád používal světské látky jako pomocný materiál pro náboženské účely. Jeho exempla plní většinou funkci moralistní.

Václav Černý zdůrazňuje Bilovského divadelnost a v této souvislosti zmiňuje G. L. Berniniho, významného barokního architekta, sochaře a malíře.⁵⁷

K výročí 270 let od úmrtí Bilovského uveřejnil Libor Pavera článek *Homiletik a básník Bohumír Hynek Josef Bilovský*.⁵⁸ V článku polemizuje s Vojtěchem Martínkem,

⁵⁴ KOPECKÝ, Milan. K české barokní homiletice. In KOPECKÝ, Milan. *o barokní kultuře : sborník statí*. Brno 1968. s. 61–74.

⁵⁵ KOPECKÝ, Milan. *Starší slezští kazatelé*. Ostrava 1970.

⁵⁶ KOPECKÝ, Milan. K české barokní homiletice. In KOPECKÝ, Milan. *o barokní kultuře : sborník statí*. Brno 1968. s. 61–74.

⁵⁷ ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes : čtrnáct studií o baroku našem i cizím*. Praha 1996, s. 310.

jemuž vytýká, že kladl na literaturu 18. století nároky své doby a neinterpretoval ji prostřednictvím poetiky doby barokní. Martínek uvedl, že barokní doba je mrtvá a nic již nemůže kladného povědět, s čímž Pavera nesouhlasí. Martínkovo odsouzení Bilovského jazykové kultury Pavera vyvrací výsledky nových výzkumů, které dokládají, že jazyk barokních děl navazuje na humanistickou češtinu, přestože byl ovlivňován cizími jazyky a často se objevují slova např. z oblasti vojenství.

Článek Tomáše Havelky pojednává o komických prvcích v díle B. H. Bilovského.⁵⁹ Jeho polemika s Vojtěchem Martínkem se týká přiblížení Bilovského homiletiky úrovni nevzdělaných posluchačů. Zatímco Martínek to odsoudil, Havelka přizpůsobení homiletiky považuje za jeden z rysů konceptismu, kdy se persvazivní složka skládá z obrazů posluchačům dobře známých – bajek, skutečných příkladů ze života. Bilovský svými stylistickými a lexikálními postupy náhle profanuje náboženské úvahy, což někdy hraničí až s rouháním, často používá ironii. Všichni badatelé zaznamenali v Bilovského díle přítomnost komičnosti, ať už úmyslné, nebo nevědomé. Havelka míní, že se Bilovský psaním kázání bavil, byla to pro něj intelektuální výzva.

4.1 Novodobá vydání Bilovského díla

Bilovského tři kázání vydal tiskem Josef Vašica r. 1933.⁶⁰ V doslovu k této edici se Vašica vyjadřuje k Bilovského odchylkám od gramatické normy, které byly ovlivněny Bilovského rodným lašským nářečím, a k pravopisu původních tisků, které jsou velmi kolísavé především v kvantitě.

Josef Vašica dále vydal tiskem Bilovského báseň o Janu Sarkandrovi *Církevní cherubín*.⁶¹ V připojené studii Vašica upozorňuje na to, že Bilovský se ve svých spisech vždy podepisoval s krátkým *i*, ačkoliv se jeho jméno dosud přepisovalo s dlouhým *í* jako *Bílovský*. Opravuje také často se opakující omyl, že Bilovský je autorem německého spisu *Rubus Incombustus*, mnohdy nesprávně uváděného jako *Rogus Incombustus*. Na úvodní

⁵⁸ PAVERA, Libor. Homiletik a básník Bohumír Hynek Josef Bilovský. *Vlastivědné listy* 1996 22, č. 2, s. 27–30.

⁵⁹ HAVELKA, Tomáš. Komika v díle Bohumíra Hynka Josefa Bilovského. *Studia Comeniana et historica*. 2004, 34, č. 71–72, s. 142–154.

⁶⁰ BILOVSKÝ, B. H.; VAŠICA, Josef (ed.). *Víno ze svadby v Káni a potřeba roucha svatebního : Tři starší česká kázání*. Stará Říše 1933.

⁶¹ BILOVSKÝ, B. H.; VAŠICA, Josef (ed.). *Církevní Cherubín, anebo, Slavný a stálý v ohni a mukách víry a svaté zpovědi zástupce Jan Sarkander*. Olomouc 1933.

straně tisku z r. 1705 se výslovně uvádí, že autorem je Wilhelm Joseph Pusch von Grünwald.

Ukázku z *Církevního cherubína* a kázání na neděli druhou adventní⁶² otiskuje Zdeněk Kalista v antologii *České baroko*.⁶³

Úryvky z kázání na třetí neděli adventní (*Doctrina christiana*) a z kázání na den sv. Tomáše apoštola (*Coelum vivum*) otiskl Miloš Sládek ve výboru *Malý svět jest člověk*⁶⁴ a uvádí vliv Bilovského na píseckého rodáka Ondřeje Františka de Walda (1683–1752), venkovského kněze a významného představitele konceptuální homiletiky.

Úryvek z kázání na pátou neděli po sv. Duchu uveřejnil Miloš Sládek v dalším výboru *Vítr jest život člověka*.⁶⁵ Sládek vyzdvihuje Bilovského sugestivnost a připomíná, že kázání na téma pekelných muk nejsou v českých barokních postilách častá.

Miloš Sládek také uveřejnil v antologii *Svět je podvodný verbíř*⁶⁶ Bilovského první kázání vydané tiskem *Nový cherubín léta 1491 ... to jest svatý Ignatius z Loyoly*, které proslovl v Březnici na den sv. Ignáce roku 1695. Bilovský se musel kvůli tomuto kázání zpovídat před pražskou konzistoří, protože v něm údajně útočil proti světskému kléru a jiným řeholím. Své provinění měl odčinit napsáním nového kázání, o sv. Josefu. Sládek popisuje Bilovského působení v Písku a rozpory s měšťany i ostatními duchovními. Opravuje omyl mnohých literárních historiků, že Bilovský v kázání útočil na jezuitu, Bilovský jezuitu naopak chválil. Sládek nakonec srovnává text tohoto březnického kázání se svátečním kázáním na den sv. Ignáce uvedeným ve sbírce *Coelum vivum*.

⁶² Kalista mylně uvádí, že kázání pochází z postily *Cantator cygnus*. Kázání však pochází z Bilovského postily *Doctrina christiana*.

⁶³ KALISTA, Zdeněk. *České baroko*. Praha 1941.

⁶⁴ SLÁDEK, Miloš. *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*. Jinočany 1995.

⁶⁵ SLÁDEK, Miloš. *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*. Jinočany 2000.

⁶⁶ SLÁDEK, Miloš. *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha 2005.

5 CANTATOR CYGNUS

Pracujeme s výtiskem, který je uložen ve Vědecké knihovně v Olomouci pod signaturou 994.930.⁶⁷

Sbírka kázání byla vydána r. 1720 v Olomouci, avšak kázání pocházejí již z let 1714–1716. Kázáním předchází latinská dedikační báseň o sv. Janu Sarkandrovi a úvod pro kazatele *Ad apostolicos Ecclesiastes*.⁶⁸

Sbírka obsahuje celkem 29 kázání. První kázání připadá na Boží hod svatodušní, následuje 24 kázání na neděle po sv. Duchu, tři kázání v době jubilea r. 1716 a jedno děkonné kázání za odvrácení moru.⁶⁹ Závěrečné pokyny pro kazatele a další návrhy na rozvržení a obměny kázání obsahuje poslední oddíl *Breve directorium*. Postilu uzavírá věcný a jmenný rejstřík - *Index*.

Každé kázání je uvedeno zpravidla citátem z Písma a stručným *argumentem*, ve kterém Bilovský vystihuje tematiku promluvy. Text promluvy je členěn na menší části (numerus I, numerus II atd.). Rozsáhlejší kázání jsou rozdělena do samostatných úseků jako kázání první, druhé nebo třetí.

V marginálních poznámkách Bilovský uvádí zdroje citací, pokud nejsou uvedeny přímo v textu, tento postup zachováváme i my. Vedle zdrojů citací shrnují marginálie stručně obsah česky psaného textu v latině a vyznačují počátek *exordia* a *epilogu* – úvodu a závěru kázání.

Při výkladu symbolů objevujících se v kázáních používáme *Slovník biblických obrazů a symbolů* Manfreda Lurkera, *Křesťanské symboly* Jaroslava Studeného, *Lexikon symbolů* Gerda Heinz-Mohra.

Při přepisu citací z barokního tisku *Cantator cygnus* se řídíme zásadami, které formuloval Josef Vintř v článku *Zásady transkripce českých textů z barokní doby*.⁷⁰

⁶⁷ Celý transliterovaný název postily: Cantator CygnVs, FVnerIs (a) Ipse sVI, MortIs beatae TraDItor. Author: Godefrido Josepho Bilowsky, Statūs Apostolici Sacerdote. Olomucii, Typis Joan: Adami Auinger, Anno ut supra. (1720). Pars prima. Dominicale primum.) (Cygnea Cantlo a festIs SplrItVs S., VsqVe aD FIneM: per obVlas, post penteCosten DoMInICas, eXIntentIone Del gLorIae, neC non proXIMI saLVtIs, ab aLbo, et sene Cygno GoDefrIDo BILoVskI ...To gest: HLas DVChoVnI LabVtě | K gIstéMV SpasenI prospěssnI, a na Starost spogenI Spěw: OD SwátkV DVCha Swatého | OtCe nasseho | až k ADVentV: Na kažDaV obIčegnaV | běžnaV NeDěLI | a někDI na wICe | sLoženI: ...obětowanI, OD ...GoDefrIDa BILowského. Knihopis č. K01134

⁶⁸ KADLEC, Karel. Bohumír Hynek Bílovský. *Sborník Historického kroužku*. 1921, 22, č. 3–4, s. 65–76.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ VINTŘ, Josef. Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické CXXI*, 1998, č. 3–4, s. 341–346.

6 SYMBOLY V POSTILE CANTATOR CYGNUS

6.1 Abstrakta

Číslo tři

Trojka platí u všech národů za obzvláště významné číslo, které překonává rozdvojení a shrnuje se v ní začátek, střed a konec. Nebeská trojka tvoří protiklad pozemské čtverky. Trojka zobrazuje jednotu rodiny – matku, otce a dítě, nebo celý svět – nebe, zem, podsvětí.

V Bibli se motiv trojky objevuje jako jednání třikrát se opakující, které vyjadřuje co největší stupňování. Trojí vzývání Boha mělo zdůraznit úpěnlivost a naléhavost modlitby. Posvátnost trojky je v Novém zákoně zpečetěna zjevením trojjediného Boha – Svaté Trojice.

Bilovský nachází v počtu tří dní symbol Svaté Trojice, která předznamenává pokoj mezi národy. Vychází zde ze starozákonního příběhu o zotročených Izraelcích v Egyptě, kteří si na faraonovi vyžádali tři dny pro obětování Bohu. Nakonec jim Bůh dal mír (Exodus 14):

„Když jak synové izrahelští skrze své tři dni, tak my skrze tyto naše tři dni s Francouzem pokoj z nebe obdržíme, a s nim se pokojně porovnáme. Skrze tři dni pravím, to jest skrze Trojici Nerozdílnou, Boha Otce, Syna, i Ducha Svatého.“⁷⁵

Podobně se nachází znamení Svaté Trojice v příběhu o Júdit, která se po tři dny modlila a čtvrtého dne zabila Holoferna, a tak přinesla svému městu mír (Júdit 12, 7):

„A to skrze ty tři dni, nebo ty Trojici Svatou vyznamenávali. Kde pak jsou této znamení, anebo počet, tam jsou dnové šťastní, prospěšný, užitečný, a pokoj přinášející ...“⁷⁶

Symbolem Svaté Trojice je také třetí měsíc, kdy král na přání Ester vyslal listy zachraňující Židy před vyhlazením (Ester 8, 9):

„Třetí měsíc psaní byli listové pro židovské vysvobození, a pokoj: nebo pod stínem, a figúrou Trojice Nejsvětější nemohli, než šťastné znamení očekávati.“⁷⁷

⁷⁵ Cantator cygnus, s. 18

⁷⁶ Cantator cygnus, s. 20

⁷⁷ Cantator cygnus, s. 20

Znamením Svaté Trojice jsou také tři chleby, které měl přítel darovat příteli a upokojit jej (Lukáš 11):

„Tyto tři chleby zase rozjímá s. Augustýn, a diví se, proč tři, a ne dva, nebo proč ne čtyry žádal? A odpovídá sám sobě: že se nemohl lépe upokojiti, jak třema chleby. Nebo tyto tři chlébové, tři osoby Nejsvětější Trojice vyznamenávali.“⁷⁸

V trojce se ukrývá velká moc, která se posiluje opakováním tohoto čísla. Bilovský zdůrazňuje trojky, které byly přítomny Kristovu ukřižování. Proto mají tři slova Ego te absolvo moc odpustit spáchané hříchy:

„Nebylo hanba Kristu v bílým rouše k posměchu židovstva po rynku vedenu býti, nebylo hanba Kristu pro tebe při bičování obnaženému býti, nebylo hanba na kříži nahému, a třemi hřebiky přibítemu tři hodiny viseti, nebylo hanba, když se upamatoval, že tou trojnásobní nahotou, těmi třemi hřebiky, třemi hodinami, též celým svým umučením tyto tři slova: Ego te absolvo, tak mocně, a silně učiní, že po těch, od kněze vyslovených, při svaté spoedí všech hříšníkův, hříchové jejich skrze všemohoucnost, a dobrotu Božskou na věky odpuštěný budou.“⁷⁹

Barvy

Bilovský pracuje se symbolikou barev jen minimálně.

Fialová barva

Smícháním červené a modré vznikne fialová. Barva symbolizuje smíření, rovnováhu. Bývá barvou Kristova utrpení jako symbol smíření Boha s člověkem. Jako liturgická barva představuje fialová vážnost, kajícnost, zamyšlení.

Bilovský použil fialovou barvu jako symbol pokory, která scházela králi Uziášovi, když chtěl přes zákaz zapálit v chrámě kadidlo, za což byl potrestán malomocenstvím (2. Letopisů 26):

„Rozhněval se Oziáš, a drže na ruce kaditedlnící chtě kaditi, hrozil kněžím. A co se stalo: měl ten král na sobě bez pochyby roucho ne jenom svadební, ale královské, že pak neměl fialové barvy sukně, to jest poníženosti, že se opovážil, aby třebas z pobožnosti,

⁷⁸ Cantator cygnus, s. 22

⁷⁹ Cantator cygnus, s. 382

v kostele kaditi: ... hned se ukázalo málomocenství na čele jeho, pro které spěšně vyhnali jej ven, a byl Oziáš král málomocný až do smrti: tak o něm Písmo svaté.“⁸⁰

⁸⁰ Cantator cygnus, s. 312

6.2 Neživá příroda

Slunce

Slunce bylo uctíváno jako výraz nebeské moci. Může být zosobněním světla, tepla, životodárného principu. Jeho východ a západ se může vyznačovat vzkříšení, nový počátek nebo kosmický řád vůbec. Stalo se symbolem spravedlnosti, neboť svítí na dobré i špatné. Slunce vyzařuje teplo a světlo, bývá znamením křesťanské lásky, naděje, čistoty nebo pravdivosti.

Pomocí slunce vysvětloval sv. Augustin nerozdílnost Svaté Trojice, Bilovský si vypůjčil symboliku slunce a Svaté Trojice a na jejím základě předpovídá mír mezi evropskými národy ve válce o dědictví španělské:

„Vidíme na nebi slunce, an svítí, běhá, a zahřívá, a na tom vidíme obraz Trojice Svaté, rozděl Ariane slunce, vem mu buďto běh, buďto světlo, buďto horkost, nemůžeš to rozdělit: Kterak pak tří osoby v Trojici rozdělíš: Tak tehdy na slunci, ten svatý učitel, viděl Trojici nerozdílnou; já zatím na tom slunci na Bohu Otci, jenž jest světlo věčné, světlo: na Bohu Synu, jenž z nebe na zem pro spasení naše běžel běh, na Duchu Svatém, jenž nás svou láskou zahřívá, horkost, a tak budoucí pokoj znamenám, a proto pravím: že jak při začátku světa skrze Boha Otce, Syna, A Ducha S. ne jenom živlové, ale všechny věci stvořené, sjednocené, a upokojené byly, tak tento ještě, nebo budoucí rok srdce potentátův křesťanských, to Božské slunce spojí, nesvorné sjednotí, a stane se s Jeho milosti císařskou Karlem Šestým, té s králem Ludvíkem Čternáctým vinšovaný pokoj, a ten ve jméno Otce, i Syna, i Ducha S. Amen.“⁸³

Světlo

Světlo je předpokladem vizuálního poznání, všude se rozlévá, ale je svým způsobem neuchopitelné. Symbolizuje ducha, Boha, někdy štěstí, poznání. Bez světla nemůže být život, svět mrtvých je světem temnoty.

V Bibli je světlo Božským atributem. Sám Kristus se nazývá Světlem světa (Jan 12, 36).

Bilovský podává vysvětlení, proč musí být při přijímání rozžehnuto světlo:

⁸³ Cantator cygnus, s. 14n

„Proto musí býti světlo při velebné svátosti, nebo v tej Kristus Ježíš pod způsobem chléba skrytý, jest blesk světlosti věčné, který nás všechny, více nežli slunce osvětluje. Ach sem ve tmách nepravosti postavené sůvy, toto světlo světa vás světlostí svou obklíčí.“⁸⁴

Blesk je obrazem příchodu Ježíše na svět (Lukáš 17, 24). Do protikladu ke světlu Krista klade Bilovský sovy – noční ptáky, kteří nesnášejí světlo, zde představují duchovní temnotu.

Zlato

Díky své vzácnosti, barvě a lesku se zlato stalo symbolem nebeského světla. Zlato není něčím božským, ale může se stát symbolem Nejsvětějšího. Může také symbolizovat pomíjivost pozemských statků.

Bilovský použil zlato a zlaté peníze jako symbol pro lásku k Bohu a z toho plynoucí skutky, které by měl člověk shromažďovat před svou smrtí:

„Zlato u nás nejvíce platí, i druhém světě nejvíce váží zlaté groše, a těžké dukáty, to jest: skutkové lásky Bohu, nebo zlato vyznamenává lásku. Proto kdo chce se zaopatřit na cestu, a smrti se nebáti, musí zde to zlato sobě sbírat, k Bohu často své srdce pozdvíhovati, a zapáleným srdcem volati.“⁸⁵

Perla

Pro svůj kulatý tvar je perla symbolem dokonalosti. Protože roste ve tmě mušle, stala se symbolem dítěte v mateřském lůně a světlem svítícím ze tmy. V Novém zákoně je perla obrazem všeho nadzemského, nebeského. Kristus přirovnává k perle Boží království (Mt 13, 45).

Podle Jana Zlatoústého přirovnává Bilovský k perle Boží slovo, kterého si člověk neváží, nechodí jej poslouchat do kostela při kázání a neuloží si jej do srdce jako perlu do schránky:

„... jako nejvzácnější perla, a nejdražší kámen karbůňkl, tak nazývá slovo Boží svatý Jan Zlatoustý, a velice nám domlouvá, že tak sobě toho, nad perly drahého pokladu, málo vážíme. ... Slovo Boží jest dražší, než perly, my pak toho, jak sprostý člověk perel, kterým nerozumí, tak my sobě slova Božího vážíme: když ten drahý poklad do hluboké, a

⁸⁴ Cantator cygnus, s. 26

⁸⁵ Cantator cygnus, s. 129

bezpečné truhličky srdce našeho nezamykáme. Jak nám jedným uchem vejde, tak druhým vyjde. To pak se stává že ceny toho, nad stříbro, a zlato, drahého kamení nevíme, a vědět i nežádáme. Sedlák za groš perlu prodá, nedbalec kázání pro skleničku korálky zamešká. Ani ten, ani druhý ceny nezná.“⁸⁶

⁸⁶ Cantator cygnus, s. 368n

6.3 Živly

Oheň

Oheň působí dvojím účinkem – ničí a spaluje, ale zároveň zahřívá a osvětluje. Jsou mu také připisovány očištné a obnovující vlastnosti.

„Než není na tom dosti, ohně potřeby, a to sice ohně Ducha S., ohně onoho, který dnes nad svatými apoštoly se ukázal pod způsobem rozdělených jazykův, jako oheň. Ten zajisté oheň, ten oheň Ducha S. od nás vzývaný, všechen jed morní stráví, nemocné uzdraví, zarmoucené potěší.“⁸⁷

Bilovský zde použil oheň jako symbol Ducha Svatého, který spálí morovou nákazu a nakažené uzdraví. Tento symbol je odvozen od událostí Letnic, kdy Duch Svatý sestoupil na apoštoly v podobě ohnivých jazyků (Skutky 2, 3).

Oheň také představuje vznícenou lásku k Bohu (podle žalmu 39, 4).

„... v rozjímání, a přemýšlování mém rozpáli se oheň, pravil někdy David. Já pravím: v pohlednutí na Boží umučení, rozvážení dobrodiní, nám skrze umučeného Krista působeného, tak se zapáli v nás oheň lásky, že podlé dnešního velikého přikázání, budeme milovati Boha z celého srdce, celé mysli, a z celé duše naší.

Než otázka povstává mezi učiteli Písma: kdy pak nejvíce té lásky oheň má k Bohu plápolati ...“⁸⁸

Na oltáři má věčně hořet oheň (Leviticus 6, 5). Bilovský uvádí, že se jedná o oheň vděčnosti za odvrácení morové epidemie:

„Kněží obětují obět na oltáři, vy zapalujte oheň na tom oltáři, jak měli nařízeno židé egypští: Ne ten sice oheň jejích, ačkoliv byl zázračný, a svatý, ale vy zapalujte oheň mnohém svatější; oheň totižto, který nařizuje Bůh v citované knize třetí Mojžíšové: ignis in altare semper ardebit, oheň vždyckny hořeti bude na oltáři, to jest jak vykládá vysoce učený Philo: ... oltář jest naše srdce, oheň jest díkůvčinení. Ten oheň vám se nařizuje, abyste při té kněžské oběti, při mši svaté, Bohu děkovali, ohně při Te Deum laudamus, jak při

⁸⁷ Cantator cygnus, s. 4n

⁸⁸ Cantator cygnus, s. 285

radovánkách, ohně vesele, ohně vděčné (ačkoliv oheň jest obraz nevďčnosti) Pánu Bohu našemu ke cti, a chvále jeho, v srdcích vašich zapalovali.“⁸⁹

Vedle pozitivního pojetí ohně má tento symbol také opačný význam, a sice v podobě obrazu zlého ohně pekelného, který trápí a mučí hříšníky v pekle.

Bilovský vysvětluje rozdíly mezi „naším“ ohněm, který nám užitečně slouží, a pekelným ohněm, který působí jen bolest a trestá hříšníky:

„Ten náš jest od Boha stvořený, aby nám svítil, onen na věky jedné jiskry světla ze sebe nevydá; ten náš jest jasný, a krásný, onen strašlivě tmavý, který tenebras exteriores, zevnitřní temnosti nazývá Duch Svatý. Náš oheň nás v zimě zahřívá, pekelný nejenom pálí, ale co největší mráz, spolu studí. Náš nám jídlo vaří, pekelný žáby, a ještěrky, hady, a draky za pokrm strojí; náš oheň tak pálí, až co pálí, spálí, pekelný neslycháně pálí, a ani vlásku na všech zatracencích nespálí, nýbrž na věky páliť, na věky škvařiti, na věky hříšníky pécti bude; a to mnohé, pro jeden hřích smrtedlný, pro jedno hanebné makání, pro jednu krádež, pro jedno rouhání, pro jeden hněv, pro jedno pomlouvání, pro jednu chlipnost, a tělesné milování.“⁹⁰

Pekelný oheň zde představuje protiklad „pozemskému“ ohni – nesvítí, ale je temný, studí a pálí zároveň, přesto nic nespálí.

Oheň chlipnosti, žádostivosti hoří v lidském těle a může svést člověka ke smrtelnému hříchu. Aby se mu člověk ubránil, má si vzpomenout na pekelný oheň, který by jej v pekle za hřích potrestal:

„... jak hřebík vyrazí hřebík, tak památka na oheň pekelný, oheň tělesný, a každý jiný uhašuje; svatý pak Jan Zlatoustý takto o tom smejšli: ... Hoříš ohněm chlipnosti, a nebo jiné zlosti, přilož k tomu, oheň pekelný, a tím: tvůj ohen hned vyhasne.“⁹¹

„Celý svět zlým ohněm, chlipnosti zapálený hoří. ... Hoří tím nečistým plamenem muži, hoří ženy, hoří svobodní, hoří ženatí, hoří mládenci, hoří panny, hoří jinoší; a za našich časův, již také hoří malé pacholata, a děvčátka.“⁹²

⁸⁹ Cantator cygnus, s. 487n

⁹⁰ Cantator cygnus, s. 69

⁹¹ Cantator cygnus, s. 71

⁹² Cantator cygnus, s. 252n

Podobný ohni chlípnosti je oheň hněvivosti, který člověka spaluje zevnitř. K tomu se připojuje obraz špatného stromu, jehož je potřeba vykořenit a spálit. Oheň hněvivosti se sloučí s ohněm pekelným:

„A takový jest oheň hněvu, který když se z člověka zlobivého, jako ze suchého polena, a stromu vyvalí; ani pána, ani poddaného, ani duchovního, ani světského, ani otce, ani matku nešahuje; všechno páli, všechno hubi, všechno zžír, jak dosvědčuje Seneca v Kníze třetí o hněvu, a každodenní zkušenost potvrzuje. Nechej, nechej člověče, ať se jenom jednou ten zlý strom do srdce tvého v koření, nechej, ať se ten oheň dobře zapálí, nechej, ať se rozšíří, a skusíš to všechno, co jsem pravil. ... Oheň hněvu s ohněm pekla se spojí, ano s samým ďáblem srovná...“⁹³

Bilovský přirovnává k ohni také pomluvy, které klevetníci roznášejí jako ptáci. Tak dlouho oheň klevet rozdmýchávají, až se pomluvy rozšíří jako oheň. Za toto roznášení čeká na klevetníky oheň pekelný:

„Jisti ptáci jsou, kteří uhlí i ohně kradou, a těmi hnizda i domy, zapalují. Klevetníci jsou ty ptáčkové, pravy paličové, v ustech uhlí nosí, až zapálí ... Člověk nepravý v ustech těla svého nepřestává, ač rozpálí oheň. Tak dlouho bude foukati, nadejmati, až mezi přáteli hoří. Dobře tehdy s těmi, a spravedlivě, do pekla, ať tam hoří.“⁹⁴

Vítr

V Bibli je vánek znamením Božího působení a výrazem Ducha Svatého.

„Vítr jest pomocníkem ohně, proto čím větší vítr, tím větší, prudší oheň dělá. ... Zase vítr jest nepřítel všeho neřádu, a nakaženého povětří protivník.“⁹⁵

Vítr je zde symbolem pomocníka Ducha Svatého, který rozdmýchává uzdravující oheň a očišťuje vzduch od nebezpečné nákazy.

Proti vánku Ducha Svatého ale stojí i ničivý ostrý vítr, který je však nakonec přemožen:

„Jest pravda, co učí nejučenější Augustýn: Tribulatio asper ventus est, trápení, nemoc, protivenství, morová rána, jest ostrý, a protivný vítr, než dobré mysli; ten škodlivý

⁹³ Cantator cygnus, s. 91

⁹⁴ Cantator cygnus, s. 119

⁹⁵ Cantator cygnus, s. 8

vítr rozžene větríček Ducha Svatého, a nám všem zdravé povětří, a s povětřím předešlé zdraví zase navrátí.“⁹⁶

Živly obecně

Bilovský reaguje na válku o dědictví španělské, které se v letech 1701–1714 zúčastnila většina evropských mocností. Přirovnává jednotlivé bojující evropské země k různým živlům, které spolu strhly bitvu na počátku světa:

„Co jest tyto časy království francouzské: Ignis, oheň, který vejš a vejš vstupuje. Co jsou Špaňhelové? Duch, a povětří. Engličané, a Holendrové: jsou voda, a moře, s kterým více spolku, než ze země mají. ... Země pravím požehnaná jest nejjasnější dům rakouský. Ten oheň, ta voda, to povětří, a země, tak se proti sobě zbouřili, že oheň proti vodě, povětří proti zemi, země pak s vodou proti ohni, a povětří krvavou vojnu již deset let vedli, a jeden s druhým, nesmírně se potýkali.“⁹⁷

⁹⁶ Cantator cygnus, s. 9

⁹⁷ Cantator cygnus, s. 14

6.4 Zvířata

Lev

Lví síla, majestátní chůze, hrůzu nahánějící řev, hříva připomínající paprsky slunce – to jsou atributy „krále zvířat“. Jeho symbolický obsah může být kladný i záporný.

„Ach dobré myslí ztrápená Moravo! Otvírá proti obyvatelům tvým jedovatá smrt své hrdlo, jedovatý pak mor, jako drak a lev ..., po Moravě chodí jako lev, hledající koho by sežral, a zachvátil. Nelekej se: Spiritus Domini, Duch S. dnes z nebe vstupuje, ten obyvatele tvé od té smrti, jako Samsona vysvobodí.“⁹⁸

Lev zde představuje morovou nákazu, která se šíří po moravském kraji. Mor ale bude přemožen Duchem Svatým, jako Samson zvítězil nad lvem posílen Duchem Svatým (Soudců 14).

Lvi a lvíčata podle textu Písma chodí a řvou a hledají pokrm od Boha. Jsou obrazem zlodějů, kteří se obohacují na majetku chudých lidí, když sami vyžadují almužnu a žebrají dům od domu, příživnictví učí i své děti:

„Jak o ních, a dítkách jejich v duchu, a pod podobenstvím lva, a lvícat spůsobně předpověděl korunovaný Prorok v žalmu 103. ... Lvíčata řvouce, aby lapaly, a hledaly od Boha pokrmu sobě. Na které slova k mému předsevzeti Hugo kardinál, takto: ... Lvové jsou oni, kteří loupějí statek Boží, to jest: statek chudých lidí, vdov, a sirotkův. ... Než medle ptá se ten vykládač Písma: zdaliž mají někdy dosti: ... žádným spůsobem, ... nebo častokráte jak oni, tak dětí jejich dům od domu kousek chléba žebrají. Neznáte vy žádného takového: já bych takových na sta mohl počítati, kterým jsem sám osobně almužnu dával.“⁹⁹

Lev, který po sobě nechá prohánět myšky, symbolizuje Boha, který přechází naše hříchy bez povšimnutí. Běda však zvířátkům, která budou u toho, až se lev probudí a zařve, tak i běda nám, pokud budeme hřešit dál:

„Když lev spí, myší, a lasice jemu po hřbetě běhají, než běda zvěří když se probudí. Spal milosrdný Bůh toto milostivé léto, a na naše hříchy ani se nepodíval, všechny se mu

⁹⁸ Cantator cygnus, s. 6

⁹⁹ Cantator cygnus, s. 146

zdály malé, a skrovné, jako lasice býti; probudí se po milostivém létě, bude řvati, jako lev, běda těm, kteří jej ze sna milosti probudí, a z nova hříchem novým proti sobě popudí.“¹⁰⁰

Vlk

Vlk, noční zvíře a příležitostný mrchožrout, bývá zobrazován jako zástupce temných, životu nepřátelských sil.

„Takové rouhače vlkům přirovnává jistý učitel: nebo jak prej vlci na horu proti nebi výjí, tak rouhači usta svá proti Bohu na horu vyzdvihují.“¹⁰¹

Bilovský uvádí přirovnání rouhačů k vlkům, kteří zlořečením křičí do nebe podobně jako vlci vyjí proti obloze.

Pes

Pes se ocitá na prahu civilizace a divočiny, jeho symbolický význam je protichůdný. Vedle významu věrnosti a přátelství se pes objevuje jako symbol mravní nečistoty a nízkosti. Označení „pes“ je v mnoha kulturách hanlivou nadávkou.

Bilovský považuje za psy rouhače, kteří jako štěkající psi vykřikují rouhání:

„Mohl bych já takovým s Bernardinem svatým říci: že jsou vztekli psi d'ábelští lidé, incarnati daemones, vtělení d'áblové: nebo když se rouhají pekelnou řečí, a d'ábelským jazykem mluvějí.“¹⁰²

„Nežádám já to od vás, než to napomínám: kdykoliv takové dva psy, a nebo jednoho, buďto proti dítkám, buďto proti manželce, a nebo proti Bohu štěkati slyšíte, rozdělte jej od druhého, dejte psa na řetěz, uveďte jej do klady, aby vas Pan Bůh do škody neuvedl, a pro takové rouhání ourodu zemskou s povětřím, a s vámi nerozdělil.“¹⁰³

Psem nazývá Bilovský Mohameda:

„... a toto vám navrhuji, co jsem někdy četl, o tureckém Machometovi. Ten ještě za živobyti, ačkoliv proklatý pes, v svém Alcoranu toto nařídil: aby, kdobykoliv Bohu, Kristu Pánu, a panence Marii se rouhal, na dvě polovice živý rozdělený byl.“¹⁰⁴

¹⁰⁰ Cantator cygnus, s. 480

¹⁰¹ Cantator cygnus, s. 47

¹⁰² Cantator cygnus, s. 48

¹⁰³ Cantator cygnus, s. 48n

¹⁰⁴ Cantator cygnus, s. 48

Vůdce tureckého vojska údajně nazývá křesťany psy:

„O druhé spasení naše, to jest o duši, drahou krví Krista vykoupenou, žádá nás přivedsti pekelný, ano i také machometský tyran, onen pro hříchy naše, ten z domnění toho: že my všichni, psi německý (tak nás nazývá křesťané) k věčnému ztracení, oni pak s Machometem do ráje se dostati mají, a proto nás jak podlé těla, tak podlé duše stratiti, a ztratiti celou svou tureckou moci usílje...“¹⁰⁵

Ke psům přirovnává Bilovský také necudné hříšníky, kteří běhají za svými milenkami jako psi za fenou (podle Matouš 7, 6):

„... nedávejte svatého psům: to jest těm; kteří jak psi z jednoho domu, a kouta do druhého, odpouste, za fenou běhají, a v městech z jednoho kostela do druhého za svýma putaný po vůni, to jest: po smradu pospíchají.“¹⁰⁶

Modlitby hříšníků Bůh neuslyší, tak jako psi štěkot se nedonese až do nebe:

„Slovem jak psi hlas do nebe nejde, tak děkování hříšníka, Bůh nikdy neuslyší, proto že jejich modlitba z nečistého srdce pochází.“¹⁰⁷

Medvěd

Ve starověku se medvěd vyskytoval na Blízkém východě častěji než dnes, hladový medvěd byl postrachem všech pastýřů.

V křesťanské symbolice vyznačuje medvěd d'ábla nebo jeden z hlavních hříchů – nestřídmost. Pověra, že medvědice tvaruje své mládě tím, že jej olizuje, ji předurčilo jako symbol panenského zrození. Medvědí zimní spánek se stal obrazem stárí, smrti.

Bilovský využívá této představy, když přirovnává medvědici ke kazatelům, kteří svým kázáním formují hříšné a nedokonalé duše farníků, jako když medvědice olizuje medvíďata, a tak jim dává podobu:

„Nedvědice, když k porodu pracuje, tehdy ne nedvěďátka dokonale, ale kus massa ošklivého porodí. To pak potom masso tak dlouho lízá, a oblízuje, až svým jazykem lízavým, z toho ošklivého massa sobě podobného nedvidka vylízá, a z nova skrze jazyk zformuje, tak Plinius. ... Aby tehdy nás k předešlému obrazu Božímu zformovala, a obličej,

¹⁰⁵ Cantator cygnus, s. 416

¹⁰⁶ Cantator cygnus, s. 312n

¹⁰⁷ Cantator cygnus, s. 497

těž milost Boží nám navrátila, a po pádu do ošklivého hříchu, nás Bohu krásně církev svatá jakožto matka naše, přistrojila; jazyky kazatelův nám nařídila, slovo Boží jazykem horlivým kázati poručila, a tak nás tím zdravým, a spasitelným jazykem k zalíbení Boha našeho, od nešvarů hříchův tak říkáje oblízala, velebnosti Božské z nova porodila, okrášlila, a podlé obličeje Božího zformovala.“¹⁰⁸

Bilovský dále naráží na fakt, že medvěd má špatný zrak. Lidský zrak zaslepil had jablkem v ráji a další spáchané hříchy, našťěstí kazatelé lidem oči na kázáních otvírají - vylízuji, a tak jim ukazují správnou cestu ke spasení:

„Plemeno nedvědů, oči má velice bídné, a zrak náramně krátký; a ačkoliv, jako od natury naučená nedvědice, napřed, a nejlíp mladým svým oči vylízuje, předce na zraku mdlý, a nedostatečný zůstávají. Proto aby lépe viděli stáří nedvědové: když mdlobu na zraku znamenají, jazyk do oule strkají, a ten tak dlouho nechají sobě od včeliček píchati, a sekati, až síla krve z hlavy na jazyk, a z jazyku skrze včeličí žihadla ven vyteče, a tak zrak jim něco vyčistí.

I my jsme nedvědům, na zrak nedostatečným, podobní; zapleštil nám oči jablkem had v ráji. ... Taky bysme řvali, jak slepí nedvědové, kdyby o nás se nestarala matka naše církev katolická, která nám síce jazyky co včeličky, nepíchá, ale oči naše jazykem kazatelův vylízuje, zrak otvírá a náležitou cestu k spasení našemu skrze ně ukazuje.“¹⁰⁹

Vepř

Prase bylo pro mnohé starověké národy znamením plodnosti. V Bibli je vepř počítán k nečistým zvířatům, jejichž maso se nesmí konzumovat. Vnější nečistota prasete symbolizuje vnitřní poskrvnění člověka. Vepř vyznačuje také hříchy nestřídmosti a necudnosti.

Bilovský tradiční symboliku v tomto případě nevyužívá. Uvádí, že vepř je nevďěčné zvíře, které kvičí, pokud má hlad, avšak nakrmeno se již nezná ke svému pánu. Podobní praseta jsou ti lidé, kteří se v době moru modlí k Bohu, ale po opadnutí epidemie neprojevují Bohu žádnou vděčnost za záchranu:

„Svině prej lačná kvičí, až se v uších rozlívá, jak pak hlad zažene, a do sýtosti se nažere, ani pána svého, ani hospodyně nezná: nebo jemu neděkuje. Moudrému napověz, a hloupý se vtípi, obzvláště když uhlídá, že po přestalem moru, budou někteří onomu

¹⁰⁸ Cantator cygnus, s. 363n

¹⁰⁹ Cantator cygnus, s. 365

podobní, kterého vypisuje Duch Svatý v Písmě svatém: ... Ten můj milý, který prve hladem, a morem byl suchý, a vyzáblý, po moru vykrmil se, jako vepř, a roztužnil.¹¹⁰ Při dobré vůli nezná Pána svého, nespomenul na dobrodiní jeho, opustil Boha Stvořitele svého, a odešel od Boha Spasitele svého. To jest: dokud se moru obával, kvíčel co svíně v hladu: od moru vysvobozený nezná Pána svého, jako svíně nezna dobrodince svého.¹¹¹

Rys

Podle Plinia rys vyhledává lidská lejna. Vyznačuje lidi, pro které je nejmilejší to nejodpornější:

Tak prej mnohým, co jest nejmrzčejšího, a nejšpínavějšího, to jest jim nejmilejšího. Rýsu lidský hnůj a prebyt, svíni bláto, a kalště, hampejsníku hampejsník, v kterém svůj stud v šanc sází, duši pak za smrad Asmodeovi odevzdává, nic sobě pekla, nic ohně pekelného nevšímaje.¹¹²

Nebehled

Uranoscopus scaber – nebehled obecný je drobná mořská rybka, jejíž oči jsou umístěny vysoko na hlavě. Bilovský k této rybce přirovnává zástup, který nespouštěl oči z Krista, jako nebehled neodvrací zrak od nebe:

„V moři jest ryby jistá jménem *Uranoscopus*, ta tak stále na nebe hledí, že ani oka z něho nespouští. Tak hleděl bez přestání okem svým na Krista ten zástup, ne jenom pak hleděl tělesným okem, když kázal, a lid vyučoval, ale mnohém více, okem své mysly, a srdce, doufaje v Krista, a opatrování jeho, proto také byl zázračně nasycený.“¹¹³

Delfín

Věrnému průvodci námořníků delfínovi byly připisovány kladné vlastnosti a dobré úmysly. Stal se symbolem ochrany a spásy. Pohané věřili, že delfíni na svém hřbetu převáží duše zemřelých do říše mrtvých. Raní křesťané spojovali delfína s Kristem – pravým zachráncem duší.

Bilovský využívá symboliky delfína – ochránce, avšak ne námořníků, ale svých mláďat, která starostlivě brání před nepřáteli. Podobně nás ochraňuje Bůh:

¹¹⁰ Deuteronomium 32, 15

¹¹¹ Cantator cygnus, s. 495

¹¹² Cantator cygnus, s. 255

¹¹³ Cantator cygnus, s. 76

„O delfínovi píše svátý Basilius, že velmi opatrně ze svými mláďými zachází, ve dne, i v noci častěji na ně hledí, před nepřáteli vodními silně brání, ano v nebezpečnoství, zase do života svého, jako matka dítě své na klín, přijímá. Tak s námi dělá Bůh; ano mnohém více nás opatruje, o nás tak říká se stará, a více než matka, neb otec, o dítě své vlastní stále péčuje.“¹¹⁴

Krtek

Bilovský přirovnává umírajícího člověka ke krtkovi, který otevírá oči až na konci života, kdy už mu k ničemu nebudou. Podobně umírající člověk teprve tváří tvář smrti prohlédá, že v životě mnoho hřešil a hrozí mu věčné zatracení:

„Proto člověk umírající zdá se mne býti podobný krticí. O krticích povídají, že přes celý svůj život nosí očí zavřené, když pak scepeněti mají, a zrak jim více k užítku není, tu perva očí se jim otvírají. Tak se stává s umírajícími, kteří očí teprva sobě vytírají, když jim zrak jejich více nepomůže.“¹¹⁵

Had

Had žijící v děrách a ve tmě symbolizuje spojení s podsvětím, je symbolem smrti, protože může smrtelně uštknout. Hadí jed ale může sloužit i jako lék.

Ve Starém zákoně je had chápán jako lstivé zvíře, jako symbol d'ábla, svůdce a hříchu, jeho dvojitý jazyk je obrazem podvodu.

Bilovský využívá příkladu Peršanů, již během svátků vycházeli do lesů a hubili hady, a nabádá posluchače, aby také o svátcích vyhubili hady – hříchy pomocí svaté zpovědi:

„Peršané nejvíce o svých svátcích, do lesův, a v lesích mezi skály, a jeskyně, jako do příbytkův jedovatých, hadův, a drakův, žížal, a zeměplazův z města vycházeli: a tam v den sváteční, hady, a škodlivé jedovaté potvory ke cti, a slávě bohův svých mordovali.

To dělejme křesťané, a hady našich hříchův, též draky jedovaté, našich nepravosti, skrze svatou spověď v naše svátky mordujme, a jed náš, ze srdce hříšného, vylivejme.“¹¹⁶

¹¹⁴ Cantator cygnus, s. 76

¹¹⁵ Cantator cygnus, s. 131

¹¹⁶ Cantator cygnus, s. 264

Beránek

Ovce a beránek jsou představiteli nevinnosti, čistoty a trpělivosti. Stali se symbolem věřícího člověka, který následuje božského Pastýře.

Beránek byl oblíbeným obětním zvířetem Izraelitů, zřejmě pro svou mírnou povahu a odevzdanost, se kterou se nechá odvést na smrt. Býval obětován denně na odpuštění hříchů.

V Novém zákoně se obětním beránkem stává sám Kristus, který se pokorně obětoval za odpuštění hříchů. Podle tradice zemřel v tutéž hodinu, kdy se v Jeruzalémě na nádvoří chrámu obětovali jednoroční beránci na počest vysvobození z egyptského otroctví jako Bohem vyvolené obětiny na znamení spásy.

Bilovský vychází ze starozákonního příběhu o Jákobovi, který sloužil a vykonával těžkou práci po mnoho let, jen aby si vysloužil milovanou Ráchel (Genesis 29). Nabádá posluchače, aby také z velké lásky k beránku – Kristu – vše v jeho jménu podnikali. Využívá zde hebrejského významu jména Ráchel - ovce:

„Upřímná láska k té ovčičce, (nebo *Rachel*, *Ovis*, ovčičku vyznamenává), ne jenom mu léta zkracovala, ale Božské požehnání přidávala. O kyž my tak nejkrásnějšího beránka Krista milujeme, ó kyž jej při začátku práce naši před očima máme, a myslíme co Jakob: to všechno dělám pro *Rachel*, to všechno pro Krista mého, a ve jménu jeho!“¹¹⁷

Nepřítelem beránka je již tradičně vlk:

„Však ale noži sice řeznickému krk odtrhla, a odejmula, celým ale tělem mezi zuby vlka padla ta nevinná ovčička.“¹¹⁸

Ovečkou je zde zbožná mučednice Ripsime, která utekla z Říma před pronásledováním císaře Diokleciána, avšak padla do rukou bezbožného vlka – arménského krále Tiridata, nepřítele křesťanů, jenž ji nechal popravit.

Jelen

Jelen byl v antické době považován za nepřítele hadů, které zabíjí. Ve středověku se proto stal symbolem Krista, jenž poráží d'ábla. Žíznivý jelen se stal symbolem pro katechumena, který žízní po prameni křestní vody (podle žalmu 41).

¹¹⁷ Cantator cygnus, s. 59

¹¹⁸ Cantator cygnus, s. 224

Bilovský vyzývá posluchače, aby následovali příkladu jelena, jenž před studánkou zabíjí hady. Mají se zbavit hříchu pomocí svaté zpovědi dříve, než přistoupí k přijímání – studnici živé vody:

„Jestliže pak pohanských Peršanův následovati se snad stydíme, následujme jelena, který, jak píše s. Autustýn na oná slova: ... jak jelen žádá k studnici vod; hady dříve morduje, a když se s nima dosti upachtuje, tu teprva k studnici běží. Studnice vod živých, jest při tom anjelském pankétu u velebné svátosti, dříve tehdy hady mordujeme skrze svatou spověd.“¹¹⁹

Ptáci

Ptáci vznášející se mezi nebem a zemí byli považováni za prostředníky mezi lidmi a duchy, za vtělené nehmotné bytosti, především mrtvé duše.

Draví ptáci, kteří se živí masem jiných ptáků, představují zloděje a podvodníky, kteří okrádají své bližní. Proto jsou draví ptáci zapovězeni pro konzumaci, aby se člověk nenaučil jejich způsobům:

„Zapověděl Bůh loupežné ptáky: který jiných ptáků masem se krmí, aby nás od loupeže, krádeže cizího statku odvrátil a k spravedlnosti obrátil. Nebo jak Bůh ty dravé ptáky návidí, tak loupežníky, a cizího statku, nespravedlivé vladaře v ošklivosti má, v tak veliké, že jim žádného požehnání nedává. Odtud takoví rovně jsou, jak ti pernati zlodějové, v cizím statku bídni, hubeni, a v hojnosti nakradeného zlata chudi zlodějové. Pakli sobě v zádušným statku ruce pozlatí, aneb jakýmkoli způsobem postříbří, titul nabývají svatí, nebo takovi slují svatokrádeřníci, však ale ne ptáci nebeští, ale pekelní.“¹²⁰

Labuť

Bílá labuť, klidně plující po vodě, byla vždy symbolem čistoty, světla a vznešenosti. Labutí píseň, kterou údajně labuť zpívá před svou smrtí, je obrazem posledních prací nebo slov člověka.

Hlas duchovní labutě – tak zní český titul postily Cantator cygnus. Bilovský věnuje postilu opatu premonstráckého kláštera Hradisko u Olomouce Benediktu Bönischovi, kterého jmenuje „nejbílější labutí“. Sám Bilovský se v titulu nazývá bílou a starou labutí.

¹¹⁹ Cantator cygnus, s. 265

¹²⁰ Cantator cygnus, s. 145

Krkavec, havran

Černý, strašidelně krákající pták představoval pro starověké národy hrozbu. Jako mrchožrout patří k nečistým zvířatům. Může být připomínkou smrti.

V Písmu symbolizuje krkavec Božskou opatrnost – Bůh pečuje o všechna svá stvoření, živí i krkavčí mláďata.

„Mně z příležitosti toho krkavce připadá na mysl otázka o mladých krkavcích, kdo je když se vylihnu, aneb krmí? Nebo kdy se vylihnu, jsou bílí jako labuť, proto se k nim ani samec černí, ani samice nechtějí znáti, ale ihned od nich z hnízda na dvanáct dní odletí. Kdo je tehdy těch dvanácte dní krmí: Kdo jim stravu donáší: Ten celý čas jsou spolu strávníci opatrnosti Božské, nebo někteří se domnívají: že je Bůh jistou nebeskou rosičkou krmí. Jini praví, že nějaké moušky posílá, které se jim na nos sazejí, a ti od nich chycené, je vyživují. Vidíš Starosto? Krkavce stravou zaopatřuje, a tebe opustí Bůh?“¹²¹

Bilovský zde použil krkavce jako symbol Boží starostlivosti, která nedá zahynout mláďatům a živí je, když je rodiče opustili.

Křídla

Křídla umožňují některým živočichům opustit zemi a vzlétnout do vzduchu. Křídla proto symbolizují přiblížení nadpozemským mocnostem.

V Písmu se obrazem křídel znázorňuje Boží slitovná láska a péče.

Podle Písma mají Bohu sloužící zvířata křídla, aby se mohla rychle pohybovat (Zjevení 4, 8). Proto i člověk jako služebník Boží je obdařen dvěma křídly, aby se mohl povznést k Bohu. Jedním křídlem je dle sv. Bernarda láska k Bohu, druhým je láska k bližnímu:

„Tak píše svatý Bernard: dvě křídla musí mít služebník boží, kterým aby na poručení Pána svého lítal, a sebe od země až k Bohu vynašel. Právě křídlo jest láska k Bohu, levé k bližnímu. Kdo má tyto dvě křídla, jest pravý, a spravedlivý služebník Boží. První, že všichni máme, nepochybují, nebo: ... kdo nemiluje, a lásky nemá, ten Pána svého nezná. Druhé křídlo komu scházeti může: poněvadž i služebníci světa toho, v jedné jsouce liberají, spolu drží, sebe vespolek milují, brání, zastávají. Kterak by se tehdy služebníci

¹²¹ Cantator cygnus, s. 82n

Boží nemilovali. ... Pravi-li kdo: že miluje Boha, a bratra svého ... nenávidí, lhář jest. Ano vražedník jest, od ďábla pochází, a v smrti zůstává.“¹²²

Služebník Boží má milovat Boha i bližního svého, jinak nemůže být pravým služebníkem a pochází od ďábla.

„Slovem, takový není služebník Krista, nebo nemá, jak oné zvířata, křídla roztažené.... Služebník Boží má míti roztažené křídla, nebo všech Božích služebníkův oumysl, a rozjímání nad ně lítá, zhůru k nebi, za Pánem svým se vynáší: vynášet se pak, ani lítati jedním křídlem nemůže; proto každý Krista služebník dvěma křídly, však za jedním Pánem lítá. Lítá láskou k Bohu, a láskou k bližnímu. Lítá skrze dobrý oumysl, a dobré své skutky, lítá ze své poslušnosti: nebo cizíma křídly lítati žádný nemůže.“¹²³

Lidské jednání směřuje vzhůru k Bohu. K Bohu se člověk přibližuje i díky vlastním křídům – dobrým skutkům. Cizí dobré skutky člověka k Bohu nepovynesou.

Protože mají Boží služebníci křídla, jsou připodobněni ptákům. Jako ptáci se mohou slétnout z kteréhokoliv místa na zemi (podle Zjevení 19, 17), lidé mohou sloužit Bohu v jakémkoliv postavení, bohatí i chudí, ženatí i svobodní:

„Viděl jsem jednoho anjela, an stojí v slunci, a volal hlasem velikým, řka: všechněm ptákům, kteříž lítali po prostřed nebi, poděte, a sleťte se k večerí veliké Boží. Co ti ptáci? Co ta večere vyznamenává: skrze večerí rozumějí svatí Otcové službu Boží, která jest předchůdce večere, a slávy nebeské, skrze ptáky pak křídlaté vykládají rychlé služebníky Boží. Nebo jak prej ptáci, ať kdekoli jsou, v kterékoliv krajině, v jakékoliv zemi, proto že křídla mají, spívají, tak vyvolení Boží, jakémkoliv stavu, na jakémkoliv místě, to jest: buďto v stavu manželském, buďto v řádu duchovním, buďto v poddanosti; mají-li jenom křídla, a neobracují-li očí svých do země, ptáci jsou nebeští, služebníci Boží.“¹²⁴

Ryba

Ryba je v křesťanství symbolem velmi významným. U raných křesťanů byla poznávacím znamením, které vycházelo z interpretace řeckého *ichthys* jako zkratky slov Ježíš Kristus, Boží syn a Spasitel. V Novém zákoně se vyskytuje ryba či rybolov často v podobenstvích. Sv. Augustin přirovnává lidi k mořským rybám, které si vesele plavou v nepříjemné mořské vodě. Jakmile přijdou rybáři a začnou je lovit, teprve tehdy se začnou

¹²² Cantator cygnus, s. 233n

¹²³ Cantator cygnus, s. 234

¹²⁴ Cantator cygnus, s. 234n

bát o život. Ryby symbolizují lidi, kteří vedou bezstarostný život, při kterém nepomýšlejí na Boha, dokud se jim dobře vede. Obrátí, jakmile je začne Bůh trestat:

„Svět tento jest moře, těm pak v moři veselým rybám, podobni jsou všichni lidé, kteří v prostřed časných rozkoší toho světa postaveni, blahoslavenými se býti domnívají, a tak ani na Boha, ani na nebe tenkrát nedbají, dotud, dokud se jim dobře vede, dokud je žádné neštěstí nepotká, dokud pak něco takového ucítí, jak prut nad hřbetem vidí, uce poznají, *virgam virtutis*, prut a metlu trestání Božského: hned notu promění, list převrátí, a jinou spívají.“¹²⁵

Bilovský tím míří přesněji na Moravu a Olomouc, která je sužována Božím trestem – morovou epidemií. Nabádá je, aby se obrátily ke Kristu:

„O Moravo! O hlavní město Holomouc, oplyvala jsi ty, vlast naše, v rozkošech, plesala jsi v štěstí, honosila jsi se s bohatstvím, a i v hříších také jsi prospívala, hořkost toho moře sladká, bouřka pokojná, vlny tobě příjemné byly. Přišla na tebe udice ostrá, jedovatý na tvé ryby pokrm, protivná do jezera tvého vnada: skáčeš-li: co ryba: tancuješ-li před archou, jako David: utikáš-li se k Kristu, jako dnešní králik: ach máš čas, máš čas veliký, nebo proto Bůh ten prut na tvé děti, tu udici na tvé ryby posílá, aby se k Kristu obrátila.“¹²⁶

Šelma vystupující z moře

Antikrist bude mít podobu šelmy vystupující z moře (podle Zjevení 13), jejíž tělo připomíná různé části zvířat: tělo jako rys nebo levhart, nohy jako medvěd, lví ústa. Šelma přejímá vlastnosti zvířat, ze kterých se skládá. Antikrist bude jako tato dravá zvířata lačnit po krvi, především katolické, rychle se bude pohybovat a bude se umět vlichotit do přízně lidí jako pardál vydávající libou vůni, jíž láká svou kořist:

„Šelma, kterouž jsem viděl podobná byla levhartovi, a nebo rysu; nohy její, jako nohy nedvědí, a sta její, jako usta lvova. To jest byla pravá chimaera z třech tvářnosti do hromady zformovaná, z rysa, lva, a nedvěda. Misto rysa v arabské řeči se čte: podobná byla onomu zvířeti, které jiné svou divokosti převyšuje: jménem tigris.“¹²⁷

Bilovský zaměňuje rysa s levhartem, v margináliích ale bývá uvedeno, že se jedná o zvíře jménem *pardus*, jde tedy o levharta.

„Jak o rysu, a nebo levhartovi, tak o tygrovi čteme, že jsou zvířata velmi veliké rychlosti, a chytrosti. Rychlosti všechno dohoní, co pak od zvířat nepopadnou rychlosti, to

¹²⁵ Cantator cygnus, s. 325

¹²⁶ Cantator cygnus, s. 326

¹²⁷ Cantator cygnus, s. 403

k sobě přitahují svou ošemetností. Rys přitom má to, že převelikou vůni ze sebe dejchá, kterou k sobě zvířata vábí, a tak přivábené trhá, a ukrutně morduje. Proto obědvě ty zvířata, nad jiné všechny. Krev jak lidskou, tak zvířecí žíznějí. Rys krvé za nápoj užívá, tygris z nevypoveditelné krve žádosti do koně se dá, celého na kousky roztrhá, a tak v koni více, a více krve hledá. Ty všechny vlastnosti větším způsobem míti bude šelma mořská, rys ukrutný, Antikrist. Bude míti rychlost, kdyžto z jednoho království do druhého, od východu, k západu, od západu k polední, od poledne k půl noci, jakoby lítal, s svým vojskem pozdvíhovati se bude, a jakoby sám ďábel, což bez pochyby, ním házel, v krátkém čase celý svět přeběhne. Chytrosti, a ošemetnosti plný bude, vůni pak líbezných slov, zdvořilosti, dobroty, a pobožnosti ze sebe tak vydá: že lidu k sobě bez počtu přiloudí. ... Napřed jako rozumný, a opatrný zdvořilost, mírnost, a střídmost na sobě ukáže, však potom jak lid k sobě přivábí, krev lidskou, obzvláště pak krev katolickou žízniti tak bude.“¹²⁸

Šelma má medvědí nohy. Medvěd se vyznačuje velkým hněvem, zuřivostí vše rozšlape. Tak hněvivý bude i Antikrist. Avšak i mnozí lidé si tak počínají, nechávají se ovládat velkým hněvem:

„Když hněvy se vzteká nedvěd, cokoliv popadne dříve nohami šlape, potom teprvá zuby trhá, pro kterou příčinu dobře vyznamenává Antikrista, o kterém k tomu smyslu pěkně svatý Efrem: ... Bude prej Antikrist zatvrdilý, hněvivý, zlobivý, zuřivý, hrozný, neukrocený, všechny trápati bude podlé těla; podlé duše pak mnohé k věčnému ztracení přivede. O Bože zdaliž není, i mezi lidmi nyní takových Antikristův, podobných nedvědu, a nedvědic, kteří, a které mnohým dušem skrze své příklady zlé, skrze hanebné tovaryšstvo, nečisté jednání, ne jenom své duše, ale cízi ztracují! o Antikristové, ó nedvědí, ó nedvědice, podívejte se za nádra zdaliž to není pravda: to nemůžete zapřít, že mnozí, i mnohé z velikého hněvu, co nedvěd, nohami po zemi zlosti cupáte, zuby skřípát, rukami co dopadnete, trháte, a po celém těle hněvem hoříte.“

Vedle medvědíh nohou má šelma údajně i vlčí nohy. Vlk přidává šelmě svou vlastnost výt proti nebi – rouhat se:

„Nedvědí nohy že měla ta šelma víme dobře z Zjevení svatého Jána, že pak měla také pedes lupi, nohy vlčí, vykladá Syrus. Co má Vlk: Vlk hladovitý, a hněvivý, obyčejně hlavu, a hubu k nebi pozdvíhne, a proti nebi vyje. Tu vlastnost, jak náleží míti bude

¹²⁸ Cantator cygnus, s. 404

Antikrist, kdyžto svůj jazyk až k nebi vyplazovati, a usta svá proti Bohu, Kristu, Marii, a všem nebešťanům otvírati bude.“¹²⁹

Šelma má lví ústa. Když lev otevře ústa a zařve, plaší se všechna zvířata a třese se země. Když otevře ústa rouhač, třese se nebe strachem a peklo tancuje radostí:

„Usta měla ta šelma jako lev, lev když usta otevře, a řve, všechné zvířata se lekají, země, hory, a lesy se třesou, Takové usta bude míti rouhavý Antikrist, a takové mají rouhačové: nebo na jejich proklinání peklo se radosti hejbá, nebe strachem, tak říká, třese, když proti nebi, a proti trůnu Božímu jazyk vytahují, usta odvírají; ó proklati rouhačové!“¹³⁰

Antikrist bude velmi chlípny, protože medvěd a vlk jsou také oplzlá zvířata. Antikrist nenechá na pokoji žádnou ženu:

„Vlk, a nedvěd jsou nejoplnější zvířata. ... Nedvěd jest životčích nejšpínavější, a proto znamená Antikrista, který bude stok všeho Venušního neřádu; žádná žena nebude bezpečná od něho.“¹³¹

Podle sv. Řehoře patří k šelmě – Antikristovi dračí ocas, kterým z nebe stáhne třetinu hvězd do propasti Nebe zde svědčí církev a hvězdy jsou spravedliví, kteří budou Antikrista následovat (podle Zjevení 13, 3):

„Tomu Antikristovi poněvadž zapomněl ocas vymalovati svatý Jan, přimaloval mu ten svatý Řehoř když napsal: že míti bude ocas onoho draka, který: ... svým ocasem třetí díl hvězd za sebou ztáhl z nebe do propasti. Slova toho svatého otce jsou tato: ... Církev svatá jest nebe, spravedliví jsou hvězdy, Antikrist bude ocas draka, který mnoho hvězd za sebou potáhne, jak sám svatý Jan.“¹³²

Zvířecí symbolika je u Bilovského poměrně hojná. Většinou užívá tradičních symbolických představ spjatých s jednotlivými zvířaty. Jen občas použije přirovnání, které je jeho vlastní interpretací vlastností určitého zvířete (např. kvičící vepř jako symbol nevďěčníka). Vyskytnou se i zvířata, která nebývají v barokní homiletice zcela obvyklá (např. krtek jako symbol zaslepeného člověka, delfín, exotická rybka nebehled). Na druhou

¹²⁹ Cantator cygnus, s. 408

¹³⁰ Cantator cygnus, s. 409n

¹³¹ Cantator cygnus, s. 410

¹³² Cantator cygnus, s. 411n

stranu chybí např. v barokní homiletice často se vyskytující pelikán, symbol obětavé lásky rodičů nebo Kristovy oběti.

6.5 Rostliny

Strom

Je jedním z nejrozšířenějších a obsahově nejrozmanitějších symbolů. Protože jeho kořeny tkví v zemi a koruna roste vzhůru, představuje strom spojení života na nebi a na zemi. Strom roste, plodí a odumírá jako člověk, proto byl často antropomorfizován. V Bibli se objevuje strom života a strom poznání, první představuje původní rajskou zahradu, hojnost, druhý vyvolává se svými lákavými plody představu jednat proti Božím příkázáním. V Novém zákoně jsou plodné a neplodné stromy srovnávány s dobrými a špatnými lidmi.

Bilovský využívá symboliky stromu, který přirovnává k lidské práci:

„Vysoce učený Písma vykladatel Hay skutky naše, též užitek jejich přirovnává stromoví, které je-li dobře při začátku štěpované, dobře zaopatřené, na jaro časně okleštěné, a očištěné: při svém čase od dobrého počátku, ovoce hojnost přináší: pakli při začátku jest strom zanedbaný, při konci k samému spálení se hodí. ... Takoví stromové jsou lidé ... Přijdou před soudným dnem anjelové: chcete věděti kterým škoditi nebudou: těm kteří své ovoce při začátku Bohu posvěcovali, to jest: kteří své činy, skutky, slova, a myšlení ve jménu Krista, ke cti, a slávě Boží s dobrým oúmyslem obětovali.“¹³⁸

Bilovský použil výklad Písma (Izaiáš 41) Caesaria z Arles, který přirovnává v textu zmíněné stromy k různým typům lidí:

„... dám na poušti cedr, trn, a smrk, a dřevo olivové, a postavím na poušti jilm: tak ty stromy, a poušť svým perem vypisuje: poušť jest, a může se vykládati církev svatá sjednocená z pohanův, kteří prve byli samá, a hrozná poušť, od Boha opuštěná, stromové vyznamenávají lidi na té poušti, to jest: duše vyvolené. Cedr vyznamenává lidi svaté, jenž stále hlavou svou, to jest myšlením, jako vysoký cedr svým vrškem, až do nebe dosahují, a proto také věční jsou. ... Dřevo cedrové jest věčné.“¹³⁹

Poušť obecně představuje zlé, nehostinné místo, ale může být vykládána v pozitivním i negativním smyslu. Zde poušť nejprve vyznačuje lidi opuštěné Bohem, kteří je však našli a sjednotili se v církev svatou. Poušť symbolizuje i místo, kde má člověk k Bohu nejbližší, kde k němu Bůh promlouvá – zde je to církev svatá.

¹³⁸ Cantator cygnus, s. 55n

¹³⁹ Cantator cygnus, s. 184

Cedrové dřevo nenapadají škůdci, proto je symbolem věčného života. Zde se naráží na výšku cedru, která symbolizuje vysoké myšlení svatých mudrců, kteří tak dosahují věčnosti.

„Píchlavé trní znamená lidi, kteří se o druhé starají, a je k dobrému píchají, a nabádají. Smrk, který čím více se obřezuje, tím krásnější roste, ... a jest obraz těch kteří rádi almužnu dávají, nebo ta více, než zlaté řetězý, je obkrášluje. Proto svatý Jan Zlatoustý někdy napsal. ... co máme zbytečného, a nám nepotřebného, odřežme, a odvržme to od sebe, a přistrojme se do řetězu zlatého, to jest: do almužny, dokud jsme zde na tom světě živi. Oliva vyobrazuje rodičku Boží, nebo ona jest: ... jako oliva krásná.“¹⁴⁰

Trnovník akát vyznačuje lidi, kteří ženou, popichují ostatní vpřed. Smrk představuje ty, kteří se rádi vzdají části svého majetku ve prospěch chudých, čím víc rozdají, tím jsou lepší. Jako smrk, jenž čím víc je ořezáván, tím krásněji roste. Oliva symbolizuje svou krásou Pannu Marii.

„Než co pak vyznamenává ulmus, jilm? Jilmu podepsati mohu oné slova Ovidia veršovce: ... Ovoce jilem nenosí, jen s větvema se honosí. Však to má, praví Caesarius, že mnoho slouží vzáctnému vinnému kořenu, když jej podpírá; a ačkoliv on sám od sebe, své ovoce nemá, však hroznami, když čas přijde, pěkně jest okrášlený, které po něm se pnou, a on je, jako chůva cizí dítě, nosí. A proto jest hoden, a by do církve svaté zahrady vštěpovaný byl. Než toho pak vyznamenává: ž samé lísti nosí, svatý Ambrož jej přirovnává hříšníku: ... spravedlivý ovoce, a užítku hledá, nespravedlivý samé lísti plodí. Svatý pak Caesarius praví: ... jilm vyznamenává člověka bohatého na tom světě, který, ačkoliv žádné ovoce dobrých skutkův sám od sebe nemá, ani nenese, nicméně hoden jest mezi užitečné stromy postavený, a do ráje nebeského přeštěpovaný býti, jestliže jiné, jako jilem podpírá, bližním svým pomáhá, žebrákům pomoc přináší.“¹⁴¹

I když člověk nemá sám zásluhy, může jich docílit almužnou, kterou bude podporovat chudé. Jeho symbolem je jilm, který sice sám neplodí žádné ovoce, ale slouží jako podpěra pro vinný keř, jehož plody je pak jilm ozdoben a které nosí jako chůva cizí dítě.

¹⁴⁰ Cantator cygnus, s. 184

¹⁴¹ Cantator cygnus, s. 184n

Fíkovník

Platil za symbol plodnosti, ve starověku byl hlavní potravinou východního Středomoří. Fíkové listy symbolizují prvotní hřích i Boží milost, která se slitovala nad prvními lidmi a nechala je zahalit do fíkových listů.

„Nicetas, svatého Řehoře učedník, pěkně to k mému předsevzetí vykládá: a praví, že dvojnásobní ovoce fík nese: první se obyčejně jménují kvíti, a druhé sladky fíky. První vyznamenávají začátek všech skutků, slov, a myšlení, druhé naše skutky. Poněvadž tehdy Kristus nenašel dobrého začátku na tom stromě, znamenal, že ani konce dobrého nebude: proto mu tak vinšoval. Nám k naučení: nebudeme-li míti v skutcích prvního ovoce, dobrého oumyslu, takového trestání tím způsobem zasloužíme.“¹⁴²

Bilovský použil fíkové květy a plody jako symboly začátku práce a skutků samotných. Připomíná zde, že Kristus fíkovník nenesoucí květy nechal uschnout (Matouš 21), práce bez dobrého úmyslu je odsouzena k záhubě.

Tento příběh o fíkovníku využil Bilovský v jiném kázání. Zde fíkovník bez květů představuje pokrytce, který je napovrch dobrý, ale uvnitř špatný:

„U svatého Matouš jsem četl, kterak přišel Kristus na strom fíkový, ten zevnitř byl pěkný, čerstvý, zelený, však bez ovoce ... nic na tom nenašel Kristus, jediné lísti. Ten strom jest podobný člověku pokrytcí, který, jak ten fík byl zevnitř krásný, a zelený. ... Zevnitř má znamení, a barvu ctnosti, než vnitř skutek, utek, praví fík s lístim bez užitku.“¹⁴³

Jedle

Bilovský přirovnává hněvivého člověka k jedli, jejíž dřevo rychle vzplane v ohni:

„Jedle má to, že ihned od ohně se chytí, a prudký velmi plamen, ze sebe vydává; vyznamenává pak člověka hněvivého, v kterého jest hned oheň na střeše prudký, a veliký, nebo se tak brzy nehasí.“¹⁴⁴

„Hoří, jest pravda, hoří všechno dříví, než více hoří jedle, a z jedle dříví; též ten strom, který více ohně, síry, a smůly v sobě má. Tak hořeti budou všichni zatracenci, však nejvíce hněvývi, nebo oni nejvíce sucha, a ohně v sobě obsahují.“¹⁴⁵

¹⁴² Cantator cygnus, s. 56n

¹⁴³ Cantator cygnus, s. 88

¹⁴⁴ Cantator cygnus, s. 89

¹⁴⁵ Cantator cygnus, s. 90

Břečťan

Protože břečťan potřebuje pro svůj růst oporu, stal se znamením věrnosti a přátelství. Stálezelená rostlina dále symbolizuje věčný život.

Bilovský však používá břečťan v jiném smyslu - jako symbol nevďěčníka, který svého podpůrce zahubí:

„Březtan strom sám nevyroste, bez pomoci druhého stromečku, jak pak do své výsokosti přijde, svého pomocníka na poděkování rozštípí; a proto vyznamenává člověka nevďěčného, který se za dobré, zlým odměňuje.“¹⁴⁶

Květ

Květ je ozdobou květiny a ukončením, je symbolem úplnosti a ženské krásy, ale také slunce, odevzdanosti a pokory, neboť květina je odkázána na déšť a sluneční záření. Uvádání květiny symbolicky zobrazuje pomíjivost, nestálost, proto je květ přirovnáván k lidskému životu, oba podléhají vzniku, rozkvětu a zániku.

Také v tomto případě se Bilovský nepřidrží důsledně tradiční symboliky, ale dle Jana Zlatoustého přirovnává šťastný, bezproblémový život ke květům, které však nesou trpké ovoce v podobě zatracení, neboť lidská duše nemohla být za života očištěna trápením a nemocemi, které Bůh sesílá. Je proto výhodnější zakoušet utrpení – trhat ovoce – během života než až po smrti:

„Věřte mne, praví svatý Jan Zlatoustý, šťastni prospěchové, to jest veliké štěstí na tom světě, veliké neštěstí plodí, ... a kde mnoho štěstí kvete, obyčejně z toho květu, ovoce trápení protivného se urodí, které nebo zde, neb na onom světě trhati musíme. Blahoslavení, kteří zde ty ovoce trpké trhají, nešťastní, kteří na druhém světě je okošťují.“¹⁴⁷

Lilie

Díky své bílé barvě byla lilie symbolem čistoty a Božského světla. Představuje také panenství Panny Marie.

Vedle bílé lilie můžeme nalézt zmínky o „polních liliích“, o které se stará Božský otec a které jsou symbolem důvěry v Boha podle Ježíšova kázání na hoře (Matouš 6, 28). Tento výklad však Bilovský nevyužívá.

¹⁴⁶ Cantator cygnus, s. 89

¹⁴⁷ Cantator cygnus, s. 170

Hlavičky sloupů, které dal Šalamoun postavit u chrámu, jsou zdobeny ve tvaru lilí (1. Královská 7). Lilie zde představují Božskou opatrnost (zde skrze lilie polní), sloupy zase věčnost:

„Divného pravím to něco bylo, nebo jak pak se k měděným sloupům rovná lilium? Kdyby byl postavil obraz Mojžíše na jednom, na druhém sloupu Arona podobenství, to by ještě se bylo srovnávalo, než měď, a kvíti, sloup, a lilium, tomu dosti nerozumím; ani bych náležitě nerozuměl: kdyby mně to nevykládal Petrus de Alois, který praví: že měď, a sloupy měděné, jakožto silné, a tak říká věčné vyznamenávaly Boha, který jest sám věčný. Lilia pak vyznamenávaly: opatrnost Božskou, která z nebe, jako z vysokého sloupu, dívá se okem svým milosrdným na každého. Aby tehdy Židé tolikrát vcházel do kostela, tolikrát na opatrnost Božskou pamatovali, dal ty lilia na sloupy Šalomoun, podle napomenutí nám, od Krista daného: ... považte lilia kvíti polní, a obraz opatrnosti Božské uhlídáte.“¹⁴⁸

Lilie může symbolizovat celý izraelský národ, o který Bůh pečuje:

„Více lilium vyznamenává lid izraelský, o kterém Ozeáš: *geminabit ficut lilium*, Izrahel plodí se jako lilium, a kvíti. Který pak národ může být přirozenější, a vlastnější obraz opatrnosti Božské, jak byl lid izraelský: kdyby Bůh pracoval, jako lidé, řekl bych, že s žádným národem, a pokolením, neměl tolik práce, jak s lidem izraelským.“¹⁴⁹

Bilovský s oblibou využívá symboliku rostlin, avšak ve srovnání se symbolikou zvířat je méně častá. Nepracuje jen s tradiční a všeobecně známou symbolikou, ale využívá také např. interpretace církevních otců, nebo méně známých míst v Písmu, které pracují se symbolem jinak. Např. lilie v tradičním vnímání vyznačují nevinnost, čistotu, Pannu Marii, Bilovský však používá méně obvyklý výklad lilí jako opatrnosti Božské nebo jako symbolu pro celý izraelský národ.

¹⁴⁸ Cantator cygnus, s. 78n

¹⁴⁹ Cantator cygnus, s. 79

6.6 Lidské tělo

Jazyk

Jazyk je nástrojem řeči, člověk jej může používat k dobrému nebo i ke zlému. Bývá zobrazován negativně, neboť může být původcem mnoha hříchů.

Bilovský zobrazuje jazyk jako nástroj pomluv, rouhání. Černý, jedovatý a zapálený jazyk je symbolem klevetění:

„Pakli se na jejich jazyk podívám, ach jak černý, ach jak jedovatý, ach jak zapálený jazyk mají. Černý, kterým svého bližního u pána, u vrchnosti, černi, jedovatý, který svým bratrům, a dobrému jménu jejich škodí. Zapálený, kterým bratra proti bratru, přítele proti příteli, podpaluji.“¹⁵⁰

Přirovnává jazyk ke kordu nebo meči (podle Přísloví 30, 14), který zraňuje pomlouváním sebe i ostatní:

„To jest rod, jenž místo zubův má meče, místo jazyku kordy: Má to plemeno jazyk hadi, a tříhranatý, když co hadi, troje ostří ukazují, kterými jedním rázem tři rány dělají. První své duši, a svědomí, druhou tomu před kterým bližního pomlouvají, třetí onomu toho pomlouvají, a čím jméno hyzdí, a poškvřňují. Zase tři rány dělají, nebo v jazyku jejich tři hříchové se nacházejí. První infamia zlá pověst, a nebo svého bližního pomlouvání, druhá calumnia zlobivé bližního svého hanění, třetí fufurratio, nadýmání, a klevetání. Kterí tři hříchové, tři neuzdravitedlné, a smrtedlné raní duši, a svědomí jejich, a každého pomlouvače vraží, a tak že takovému s podobným jazykem jistou smrt předpovídati mohu...“¹⁵¹

Pracuje se zde s významným číslem tři – jazyk způsobí tři rány, obsahuje tři smrtelné hříchy.

Nohy

Tyto části lidského těla jsou nejbližší zemi, představují něco nízkého až ponižujícího. Položení nohy na šíji poraženého demonstrovalo naprostou poddanost. Mytí nohou vyjadřovalo pohostinství, úctu a lásku.

¹⁵⁰ Cantator cygnus, s. 100

¹⁵¹ Cantator cygnus, s. 101n

Nohy užívá Bilovský jako symbol lidských hříchů, které nás táhnou k zemi. Podle Ježíšova vzoru, kdy Kristus svým učedníkům myl nohy, máme i my mít kněží v úctě a jejich nedostatky nevynášet a neupozorňovat na ně – zakrývat jejich nohy.

„Katolicí! Bojíte-li se následovat d'ábla, nebojte se následovati Krista! Na kterého umývání, a předivném utírání, ještě větší nějaké tajemství jest zaobalené. Nebo co jsou nohy, a co vyznamenávají: affectus: naše zlé náklonnosti, které nás, jak nohy tělo, k zemi táhnou. Slovem: nohy jsou hříchové naše. Nohy tehdy umývá Ježíš těm, kteří kněžstva svatého byli kandidátové, a nějaký malý začátek toho řádu měli. Nohy, hříchy, a nedostatky jejich, neodkrývá, nepomlouvá, neroznáší, ale umývá, a utírá, nám ku příkladu, abysme i my jejich nedostatečné nohy přikryvali, těm neutrhovali.“¹⁵²

Ruka

Ruka je obecně znamením moci. Vkládáním rukou na něčí hlavu se něco předává, nejčastěji požehnání.

Pravá ruka je používána nejčastěji, zachází s nejrůznějšími nástroji, proto se stala symbolem úcty, správného jednání. Pravice Bohu zasvěcených lidí měla moc uzdravovat a žehnat.

Bilovský považuje kněžskou ruku za pravici samotného Krista, neboť má tu moc při zpovědi rušit spáchané hříchy:

„Samá pravice Božská, ruka Kista jest tak sílná, která jediná hříchem ohnouti, a ten odnesti může. Ta pak ruka Kristová jest ruka, a pravice kněžská, kterou nad hříšníkem při svaté spovědi vytahuje, a na mrtvou duši klade: ... píše s. Antonín Paduánský ... Ruka Páně jest ruka kněžská, která jed smrtedlný hříchu, moci Božskou od hříšníka vytahuje. Proto přidává svatý Jan Zlatustý: ... Když vidíš ruku kněžskou nad hlavou člověka kajícího, nedomnívej se, že jest to ruka člověka, nebo ta ruka jest pravice samého Krista, která jediná tu moc svaté spovědi dává, že skrze tu svátost hřích spáchaný, a stalý činí nestalý, a nespáchaný.“¹⁵³

Malomocenství

V biblické době se jako malomocenství označovala různá kožní onemocnění. Malomocný byl považován za nečistého a byl vyloučen ze společenství. Malomocenství

¹⁵² Cantator cygnus, s. 220

¹⁵³ Cantator cygnus, s. 378

bylo považováno za trest za hřích, symbolizuje hříšnost, vzpouru proti Bohu. Kristovo uzdravování malomocných dokazuje jeho vítězství nad hříchem a nečistotou.

Ježíš se setkal s deseti malomocnými. Poslal je za kněžími a nemocní se uzdravili (Lukáš 17). Podle sv. Augustina deset malomocných symbolizuje deset hříšníků, kteří se dopustili překročení deseti přikázání. Léčba malomocných – hříšníků spočívá v setkání s lékaři – kněžími:

„Svatý Augustýn ... praví: že těch deset nemocných vyznamenávalo hříšníky, kteří desatero Boží přikázání překročivše, na dušech zmálomocněly. Aby tehdy ti, zdraví předešleho nabyli, potřeby jest k duchovním lékařům, k kněžím takové odeslati.“¹⁵⁴

¹⁵⁴ Cantator cygnus, s. 200

6.7 Osoby, situace

Kristus

Zobrazení Krista v podobě různých řemeslníků je velmi časté. Např. ve staročeské básni Kocovník vystupuje Kristus jako kožešník, v básni Mistr lepič je Kristus představen jako švec. V Bridelově básni Co Bůh? Člověk? je Kristus označován jako hrnčář, tiskař... Materiálem je vždy lidská bytost, s níž řemeslník – Kristus nějak nakládá.

Bilovský zobrazil Krista jako kuchaře, který musí maso nejdříve upravit, dochutit, naklepat. Takto Kristus zachází s člověkem, na kterého sesílá různé nemoce, aby se jeho duše očistila. Vysvětlení přichází skrze příběh o Janovi poustevníkovi:

„Zachází totižto Pán Bůh s námi, jako zběhlý kuchař s zajicem, a nebo s zvěřinou. Na té, aby sobě pán jeho pochutnal, kuchař takovou dobře nasolí, octem políje, a častěji palicí dřevennou křehkost do zvěřiny takové vhání; tak Bůh dělá podle smyslu velikého poustevníka Jana, pro zázraky rozhlášeného. Ten od spolu poustevníka zimní strápeného žádaný, aby to zlé, zimní to: od něho, skrze své modlitby, odvrátil; tak odpověděl: Milý bratře, věc sobě velmi potřebnou, chceš pozbyti, když žádáš od zimníce vysvobození; nebo jak tělo sanitrem, vitrolínem, sírou, a jinými průdkými materiemi od všelijakého neřádu vyčištěné, tak duše lidská nemoci, a jinými nedostatky těla, očištěná bývá.“¹⁵⁵

Kristus vystupuje i jako nebeský lékař, který vedle duchovního lékaře – kněze – uzdravuje naše nemoci a rány – hříchy pomocí těla a krve. Pokud se však vyzpovídáme, a na nějaký hřích zapomeneme, může se nemoc vrátit, hřích poslední je horší než ten první, tak jako je nejhorší poslední nemoc, na kterou se umírá:

„Ostatky předešlé nemoci, které nedobře z nemocného těla vyhnané, aneb nenáležitě uzdravené byli, předešlou nemoc zase působí. Tak jest v naší materii; vyspovídali jsme se, snad všechny, lékaři duchovnímu jsme rány naše, a nemoci vyjevili, a od lékaře nebeského, Krista pravím, všeobecným, a generálním lékařstvím, tělem, a krví jeho jsme uzdravení; než všichni-li: jestliže někteří nějaké ostatky při sobě zanechali, nedobře zlou materii až do gruntu vypudili: Ty nejsou uzdravení, nebo jistotně zase se rozmnoží jejich nemoc, a z těch

¹⁵⁵ Cantator cygnus, s. 164

ostatkův, horší bude poslední, než byla první. Recidiva jest smrtedlná nemoc, více nezhojitelná.“¹⁵⁶

Svatba

Při svatbě se spojují muž a žena, symbolicky také pozemské a nebeské, život a smrt. Ze spojení se rodí nový život. Ve Starém zákoně věrný a láskyplný manželský vztah zobrazuje pouto mezi Bohem a izraelským lidem. V Novém zákoně se Kristus nazývá ženichem, jeho učedníci jsou svatební hosté, církev je nevěstou.

Král dal vystrojit svatební hostinu svému synu, ale nikdo na ni nechtěl přijít (Matouš 22). Bilovský uveřejňuje výklady různých spisovatelů, co svatba mohla symbolizovat:

„Svatý Řehoř povídá, že znamená početí, a vtělení Krista. ... Otec synu svadbu učinil, když jej v životě panny s lidským pokolením spojil. S. Jarolím skrze tu svadbu rozumí svátost velikou, to jest manželstvo Krista s církví svatou. Origenes smejšlí, že ta svadba jest: ... spojení Boha s jedním každým člověkem hříšným, které se stává skrze svatou spověď, a přijímání velebné svátosti oltářní, obyčejně, a skoro vždycky v kostele, a v chrámu Božím, v kterém Kristus jest ženich, duše pak naše, a my jedenkaždý nevěsta jeho ...“¹⁵⁷

Hudba

Hudba pro Bilovského znamená pokoj, mír. Proti hudbě, muzikantovi stojí voják, který žádá boj. Přesto stojí společně bok po boku (podle Píseň 7, 1):

„Však ale k té naší zbrani, a k tomu milostivému létu jedna věc jest nám potřebná, chceme-li skrze tyto dni od tureckého, i pekelného tyraňa vysvobození obdržeti. A ta věc jest muzika, nebo nejenom musíme míti zbraň, ale i muziku, podobnou nevěstě, do které zamilovaný ženich v písních Šalomounových, takto ji vychvaloval: Quid videbis in Sulamite, nisi choros castrorum? Co uzříš na Sulamitské: jedině houfy vojenské, podle latinské řeči stojí: zástup spěvákův, a vojska. Proto se ptá zde učený Theodoretus: ... Co jest muzice po vojsku, poněvadž ti dva, voják, a spěvák, neb muzikant, do hromady se nešíkují:

¹⁵⁶ Cantator cygnus, s. 475n

¹⁵⁷ Cantator cygnus, s. 306

nebo muzika, a muzikant vyznamenává pokoj, a chce míti pokoj, voják žádá míti vojnu, jak pak tehdy ta nevěsta má okolo zbraň, a cítharu? Vojáky, a spěváky?“¹⁵⁸

V naší modlitbě je přítomna válka i hudba. Hudba – láska, smír – krotí hněv Boží i ten lidský. Pokud chceme mír v Evropě, měli bychom se nejprve smířit s našimi nepřáteli a odpustit jim – naladit naše srdce a zpívat.

„... Ta nevěsta se zbraní, a s muzikou, aneb s spěvem, vykládá nám duši k Pánu Bohu se modlicí, která, když se modlí, i vojenský, i muzikanský ouřad vykonává. Vojensky, nebo přemáhá nepřemoženého; muzikansky, nebo jako pokojná muzika, hněv Boží ukrocuje, ano pokojné lidé činí ... Muzika, a líbezne spěvy zapálený hněv umenšuje, a zlobivé srdce upokojuje; což jest nám k naší zbraní potřebné. Není dost abysme měli modlitbu, jazyk stálý v modlení, jako meč; nebudeme-li míti líbeznu muziku, a dobře naštimované srdce, lásku, a pokoj s blížními, a sousedy našimi, nic nám modlitba nepomůže. Chceme-li tehdy, aby nám ráčil Pán Bůh Turka ponížiti; chceme aby ráčil knížata křesťanská smířiti, a nám pokoj dáti: i my musíme ten spěv spívat, musíme pokoj, a lásku s našimi nepřáteli zachovati, s nimi se v to milostivé léto smířiti, upřímným srdcem všechno provinění jim odpustiti.“¹⁵⁹

¹⁵⁸ Cantator cygnus, s. 423n

¹⁵⁹ Cantator cygnus, s. 424n

6.8 Předměty

Chléb

Chléb a víno představují souhrnný pojem pro pokrm a nápoj nezbytný k životu. Není to plod, který lze utrhnout ze stromu, ale výsledek lidské práce. Chléb, který neupekli lidé, se dostane jen vyvoleným. Představuje nejen pokrm pro duši, ale i pro tělo. Jsou to také výsostné symboly Kristova těla a krve, v něž se podle katolického učení při svatém přijímání proměňují.

Bilovský hovoří o „chlebu duchovním“, duchovním pokrmu.

„... to pak ne jenom o chlébě obyčejným ale i o tom duchovním nejvíc rozuměti máme, když chléb každodenní žádáme: to jest: onen chléb nebeský, který každodenně co lékařství duše, a naděje věčného spasení užíváme. Proto tehdy proto přistrojená jest ta večeře pod způsobem chléba omne delectamentum, všechnu rozkoš v sobě majícího, aby člověk svým vlastním pokrmem nasycený byl.“¹⁶¹

Člověk tedy při přijímání konzumuje duchovní chleba, který je zmiňován v otčenáši. Je to pokrm pro duši, avšak v podobě známé a přirozené všem lidem.

Metla

Hůl, metla nebo bič, to vše jsou podoby prutu, který patří k symbolice života. Šlehání prutem nalezneme v různých lidových zvycích. V biblických textech vyjadřuje metla Boží hněv a potrestání neposlušných hříšníků.

„... nakouknu-li do hlavního města Holomouce, i tam spatřuji kosti, kosti lidské, které smrt skrze metlu trestání Božího, nakazitedlné totižto nemoci, po těch polích, městech a vesnicích rozházela, a více rozhazovati, též do země metati hrozí.“¹⁶²

Bilovský symbolem metly znázorňuje Boží trest v podobě morové epidemie, která v letech 1711–1715 zasáhla většinu Evropy včetně Čech a Moravy, kam se rozšířila v r. 1713 z Vídně.¹⁶³

Morová epidemie zasahuje také v podobě prutu (podle Jeremiáš 1, 11):

¹⁶¹ Cantator cygnus, s. 30

¹⁶² Cantator cygnus, s. 2

¹⁶³ SVOBODA, Jiří. Historie morových epidemií. *Vesmír*. 1995-09, čís. 74, s. 496.

„Což jiného ten prut vyznamenává: než metlu Boží, a přítomné trápení, nemoci, vojny, ouzkosti, protivenství, a obzvláště morovou ránu, kterou nás Bůh trestá, bičuje, a mrská.“¹⁶⁴

Dalším symbolem Božího trestání morovou epidemií je meč:

„Když se zvoní proti moru na modlení, vy pacholci, a pohunci štveřiti, vy hospodářové mluvíte, vy hospodyně klevetáte, ty čeládko k hlasu zvonu jsi hluchá, k modlení nemá; proto Bůh dá, a dál tím mečem nás dosahuje. O meči Páně smilůj se, aspoň nad pobožně se modlicími.“¹⁶⁵

Mečem se může stát i modlitba, kterou člověk používá jako zbraň proti nepřítelům, zde proti Turkům:

„Poněvadž tehdy modlitba, a pobožně modlicí se jazyk jest ostrý meč, modlete se , a modlitbou proti Turku bojůjte. ... Divna věc, že Bůh, a natura každému skoro životčichu zbraň dala, ryby mají slupiny, hubu, a nos ptácí, rohy telata, růžky jehňata, sám člověk jest stvořený bez zbraně. Čím jest to: Plato praví, že člověka zbraň jest rozum. Svatý Jan Zlatoustý praví, že člověk místo zbraně má dvě ruce, kterými sobě zbraň může udělati. Řehoř Nisenský pak píše, že dost má na hlasu, nebo v tom když se modlí, má nejlepší svou zbraň. To jest totižto, co jsem pravil: ... do té zbraně se v tyto dni strojte, a za vojsko naše se modlete, a co nařízeno jest, to vykonávejte.“¹⁶⁶

Podobně je za zbraně považován půst a samozřejmě modlitba. Tímto byla vyzbrojena Júdit, když se utkala s Holofernem (Júdit 6):

„Meč byla modlitba, pancíř, a štít byl svatý půst, do které zbraně jejích nejsmělejší Amazon Judítha, s nima přistrojená, tak směle do ležení Holoferna vešla, že ani o vlas, aby se stratil, se neobávala, ano ani celého vojska nic se nestrachovala. A co více: touto zbrani zaopatřená u Holoferna v prostřed ležení, a varty se pokusila, a jej jeho sice vlastním

¹⁶⁴ Cantator cygnus, s. 323

¹⁶⁵ Cantator cygnus, s. 334

¹⁶⁶ Cantator cygnus, s. 422

mečem, svou ale skrytou zbraní zamordovala, celé vojskou odehnala, a město od tyranského obležení vysvobodila.“¹⁶⁷

Obraz

Bilovský přirovnává k obrazu (podle žalmu 73, 20) ty, kteří se nemodlí, i když vidí na vlastní oči, jak postupuje morová epidemie. Jsou necitelní a kamenní jako obrazy, nic neudělají:

„Pane když se rozhněváš, v městě tvém, obrazy jejich v nic obrátíš. To jest snad, podlé mého zdání, ani obrazův jejich nenecháš na památku. Než jináče to vykládá Hugo kardinal; který obyvatelé města, a místa, v čas trestání božího v hříších vězicí obrazy nazývá, quia sunt quasi imagines, nebo prej jsou, jak z kamen obrazy bez rozumu, bez smyslu, bez citedlnosti. Obrazové na sloupech postavení, ať kroupy, a třebas hrom okolo nich bije, nepohnutelně stojí. Tak bývají někteří lidé, a snad jsou i tyto časy. Hrozi Bůh metličkou, trestá morem, hubí smrti, a nakažením, takový jak tvrdí obrazové stojí, ani rukami nehnou, aby se v prsy udeřili: Bože buď milostiv ani nohu nevyzdvíhnou k svaté spovědi, ani oči neobráť k nebi. ... Ale pamatujte skály, a zatvrdilí obrazové, že může na vás přijíti hromobiti, které vámi tak pohne, až se v hlubokosti pekelné octnete.“¹⁶⁸

Oděv

Šaty doplňují vnější vzhled člověka, často ale se v nich zrcadlí nitro. Ve starých dobách se věřilo, že proměna oděvu způsobí proměnu svému nositeli. Zašpiněné šaty jsou symbolem hříšného života. Změna oděvu symbolizuje přechod k novému společenství. Oblečení řeholního roucha vyznačuje odumření světu a nové zrození.

Symbolika oděvu je užívána hojně v Novém zákoně, zejména v Pavlových epistolách. Např. v listu Efezským (6, 11), kde se hovoří o oblečení Boží zbroje, podobně v epistoletě Koloským (3, 12) čteme: Jako vyvolení Boží, svatí a milovaní, oblečte milosrdný soucit, dobrotu, skromnost, pokoru a trpělivost. V listu Římanům (13, 14) jsou křesťané nabádáni: Oblečte se v Pána Ježíše Krista a nevyhovujte svým sklonům, abyste nepropadali vášním.

¹⁶⁷ Cantator cygnus, s. 454

¹⁶⁸ Cantator cygnus, s.336n

Bilovský představuje člověka jako služebníka, který obléká „uniformu“ svého Pána, podobně jako lokajové nosí livrej, kterou jim určil jejich pán:

„Páni obyčejně dávají svým služebníkům liberaj, a šaty takové barvy, s které by se pán, a služebník poznal; urozenější pak, a větší mocnáři tu liberaj stříbrnými calouny, aneb zlatými prými ozdobují. Pážitům, trubačům, a drabantům křídla k šatům přidávají, a po pansku je ošacují. Aniž to náš nejvyšší Pán opustil Kristus Ježíš, Bůh, a člověk, který nás do své vlastní liberaje oblécti, když nás podlé obrazu, a podobenství svého, stvořiti, drahým prýmem svatého kříže okrášliti: ty šaty vypremovati, nás všelijakými ozdobami milosti své Božské obdařiti, též na naši liberaj, a by nic nescházelo, co velicí páni mají, i křídla nám přidati ráčil.“¹⁶⁹

Oblek člověka je podobenství Boží, který je zdoben různými Božími milostmi.

Ozdoby na oděvu mohou být chápány jako jednotlivé ctnosti, kterými se má ozdobit nevěsta – duše před sňatkem – návštěvou kostela, než vstoupí před svého ženicha – Krista:

„... host, a nevěsta Kristová, to jest: my všichni: do kostela, jak na svadbu máme se žiichoví našemu přistrojiti: nejprve do zlata víry, máme věřiti: že pod působem chléba, a vína s tělem i s duši, s Božstvím, i člověčenstvím, přítomen jest tam syn Boha živého Kristus. Potom do stříbra moudrosti. ... Zase musíme se ozdobiti perlami ctnosti: nebo ženích náš, jest podobný kupci hledjícímu dobrých perel. Dále facilety, a šlojiřema svátosti máme se přikryti, aby se nedomíval ženích: že jeho nevěsta jest v kostele, jako chuva, která doma obnaženými prsy děti kojí. Na to má se ozdobiti růžema stydlivosti, aby jsme se styděli hříchu. ... Též liliema čistoty, se okrášliti máme, nebo ten ženích jest syn nejčistší panny, který pascitur inter lilia, pase se mezi liliema. Fijalou poníženosti na posledy máme se ozdobiti ...“¹⁷⁰

Kříž

Kříž byl již v předkřesťanské době rozšířeným a významově bohatým symbolem. Býval znamením slunce, ohně, spojení ženského a mužského principu. Křesťanství chápe kříž jako obraz Kristova utrpení i vítězství, stal se znamením křesťanství vůbec.

¹⁶⁹ Cantator cygnus, s. 232n

¹⁷⁰ Cantator cygnus, s. 313n

Podle Bilovského je kříž připomínka Krista, na kterého máme pamatovat, proto je tento symbol církví tak hojně využíván:

„Něco podobného nám na věčnou památku, a časté upamatování učinila církev svatá, když na tolika místech, obzvláště pak v kostele kříž, a na tom figuru syna Božího pro nás ukřížovaného postaviti nařídila, a na věčnou památku, a na stálé Krista našeho po každém pohlednutí milování.“¹⁷¹

Dům

Nejdůležitější místo pobytu civilizovaného člověka se může stát obrazem celého světa. Dům Boží je místem obzvláštní přítomnosti Hospodinovy. Je jím lid Izrael, svatyně, v Novém zákoně se tímto domem stává celá křesťanská obec.

Bilovský využívá výklad Jana Zlatoústého o domu, jehož základy symbolizují práci s dobrým, nebo špatným počátkem:

„Domům nás, a skutky naše zase přirovnává na hoře citovaný svatý Jan, a praví: že ne jenom jsme, jiní domové na skále, jiní na písku, ale že někteří stavíme na písku, někteří na skále. Na skále (Kristu) staví skutky své, kteří začínají ve jménu Krista; na písku pak stavějí ti, kteří na dobrý oumysl, ani snad na modlitbu ráno nepamatují. Protož tito bez užítku, ano ze svou škodou stavějí, oni s prospěchem časným, i věčným stavení svých skutkův na dobrém gruntě vysoce vyzdvíhují.“¹⁷²

Palác

Bilovský přirovnává kostel ke královskému paláci, ke kterému člověk musí projít skrze dvořany a jim činit laskavosti, aby jej pustili a on mohl prosit u krále a obdržet to, co žádá. Před kostelem také postávají chudí a nemocní jako dvořané před palácem. Člověk jim má pomáhat, aby mohl prosit u Pána:

„Aniž nám křesťanům ta příležitost neschází: kostely naše jsou též paláce onoho krále, an má na svém rouše napsano: ... Král všech kralujících, a Pán všech panujících; dvořané jeho před tím palácem, jsou chudí lidé, nemoci, slepi, kulhavi žebráčkové, kteří před kostelem v sínce sedí. Chceme my něco při tom králi obdržet: musíme dříve jeho

¹⁷¹ Cantator cygnus, s. 284n

¹⁷² Cantator cygnus, s. 57

dvořanům dobré slova dáti, jim pomáhati, duchovní, aneb tělesnou almužnu udělit; slovem, nejenom tenkrát, ale obzvláště v jejích smrtedlné nemoci, o ně podle možnosti se starati. A tak cokoliv žádati budeme, u krále toho obdržíme.“¹⁷³

¹⁷³ Cantator cygnus, s. 293

6.9 Jméno

V židovské tradici mělo jméno velký význam, znamenalo zprávu o svém nositeli. Starý zákon zdůrazňuje důležitost pojmenování již v knize Genesis, kde se Adam označením všech tvorů jménem stává jejich pánem, je jim nadřazený: Když vytvořil Hospodin Bůh ze země všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo, přivedl je k člověku, aby viděl, jak je nazve. Každý živý tvor se měl jmenovat podle toho, jak jej nazve. Člověk tedy pojmenoval všechna zvířata a nebeské ptactvo i všechnu polní zvěř. (Gen 2, 19–20) V praoteckých příbězích pak změna jména symbolizuje změnu osobnosti: Tu řekl: „Nebudou tě už jmenovat Jákob (*to je Úskočný*), nýbrž Izrael (*to je Zápasí Bůh*) , neboť jsi jako kníže zápasil s Bohem i s lidmi a obstál.“ (Gen 32, 29)

Křesťanská tradice v návaznosti na židovskou rovněž věří, že jméno je velmi úzce spjato se svým nositelem. Jméno, které dítě dostává od rodičů, vyjadřuje očekávání, která jeho rodiče s dítětem spojují. Pojmenuje-li Bůh výslovně nějaké dítě, může to mít prorocký význam. Dětem se dávají často jména světců z důvodu, aby svatý nad nimi držel patronát a aby se na dítě přenesly jeho ctnosti. Při vstupu do řádu nebo při korunovaci symbolizuje přijetí nového jména zrození nového člověka.

Bilovský používá výklad významu biblických jmen jako argumentu pro svá tvrzení, nebo na základě těchto významů jmen biblických postav hledá analogii pro postavy ze své současnosti. Vykládá při tom buď význam celého jména, nebo postupuje podle jednotlivých písmen jména. Tyto postupy jsou typické pro konceptuální kazatelství obecně.

Výklad podle významu celého jména

Bilovský vykládá význam jména Samson:

„Co jest pak Samson: to jméno Samson vykládá se: Numinis iteratio, to jest: vzývání, a opakování Boha. to my skutkem dokažme; vzývejme Ducha S., prosme milosti jeho, k tomu se, slovem, utečme ...“¹⁷⁴

Podle výkladu jména Asmodeus Bilovský dokazuje, že chlípnost je nejčtetnějším hříchem:

¹⁷⁴ Cantator cygnus, s. 6

„Více lidského pokolení skrze hřích chlípnosti poddává se ďáblu, než skrze, a pro jiné hříchy. Což patrně se dokázati může: nebo špíny té, a neřádu toho patron největší z ďáblu jmenuje se Asmodaeus, Asmodaeus pak vyznamenává abundantia peccatorum, hojnost hříchův; protože chlípnost jest semeno tisíc nešlechtnosti.“¹⁷⁵

Judský král Achaziáš navštívil raněného Jorama (2. Letopisů 22, 6). Za toto dobrodiní mu Bůh podle sv. Jeronýma změnil jméno, čímž se dokazuje to, že Bůh odměňuje péči o nemocné:

„Ozochiáš král jůdský, přijel aby navštívil Jorama, kterýž byl nemocen. A co za to od Boha dostal: svatý Jarolím znamená, že pro ten skutek, jméno tomu králi proměnil Bůh, nebo podlé jazyku řeckého místo Ochozias, čte se: descendit Azarias, vstoupil, a navrátil se od nemocného ne více Ochoziáš, ale Azariáš. Azariáš král jůdský; což vyznamenává: Adjutorium Dei, pomoc Božská. Chvalitebné jméno dal Bůh tomu králi, proto: že nemocného navštívil. ... Lépsi, a slavnější dostal jméno Ochozias, proto: že stoupil do domu nemocného; a dává sice jemu Bůh své jméno, pomoc Boží: aby dokázal, že ten, který k nemocnému jest milosrdný, k Bohu, a podstatě Božské přistupuje.“¹⁷⁶

Bilovský přirovnává podle významu město Jericho k turecké armádě. Císař Karel VI. je přirovnáván k Jozuovi, který dobyl Jericho (Jozue 6):

„Co jest Jericho: Jericho pochází od hebrejského Jareach: to jest: měsíc, tak Jericho vyznamenává měsíc, lunam ottomanicam, měsíc turecký. Kdo jest kralelem toho měsíce? Císař turecký, tyran machometský Solimannus Achmet třetí. Ten ukrutný mocnár proti nám, jakožto proti lidu vyvolenému, proti nám katolikům, a nejjasnějšímu Josuovi našemu císaři římskému, a králi katolickému, Karlovi, který jest náš pravý, a spravedlivý Josue, to jest; Dominus Salvator, Pán Spasitel náš, do pole se strojí, a proti celému křesťanstvu, jak na zemi, tak na moři se mocní.“¹⁷⁷

Mocného tureckého sultána přirovnává Bilovský k Holofernovi – silnému vůdci:

„Holofernus vykládá se: fortis dux, kdož jest silnější, a v celém skoro světě na lid, a vojsko, jak turecký sultan? Ten nadutý pejchou, (že skoro celé království Morea řečené, skrze své silné vezíry, a bašata na moři vybojoval, čtyrydceti tisíc lidí křesťanského jenom v hlavním městě zajal, a tři sta kněží s biskupem postinal), opovažuje se s větší, než kdy

¹⁷⁵ Cantator cygnus, s. 253

¹⁷⁶ Cantator cygnus, s. 302

¹⁷⁷ Cantator cygnus, s. 448n

sílou proti celému křesťanstvu, jako Holofernes proti celému židovstvu povstávají, a k končinám naším se přibližovati.“¹⁷⁸

Sultán je také přirovnáván k Hamanovi – buřiči, jenž chtěl vyhladit židy (Ester 3). Sultán chce vyhubit křesťany:

„Co jest Amann: Amann se vykládá conturbans, bouřlivý buřič. A takový jest machometský tyran, který proti křesťanstvu tak bouřiti začíná, jakoby všechny knížata, a krále z jejich trůnův vybouřiti, nás všechny sobě podmániti myslil, a jak Amann židy, z města Susan, a celého království, tak on křesťany z celého světa, a víru naší vykořeniti usiluje.“¹⁷⁹

Bilovský přirovnává církev – krásnou nevěstu – k Jákovu synu Zabulonovi, jehož jméno se vykládá jako „krásný stan, příbytek“. I církev by se měla uchýlit pod znamení Vodnáře jako Zabulon, což symbolizuje slzy, upřímnou lítost při zpovědi:

„Ležení své pod znamením Vodnáře rozložil Zabulon, a proto ne jenom jméno, tak pěkně Zabulon to jest: tabernaculum pulchritudinis, stánek, a příbytek krásný obdržel, a ale i od nepřátelův svých sebe samého, a panství své vysvobodil.

Pěkné jest křesťanstvo, krásná nevěsta Kristová církev svatá. Chceme aby ta nevěsta nebyla od psův tureckých poškrvněná, vytáhneme s vojskem, a s zbrojí naší s modlitbou, postem, a almužnou do pole, položme ležení naše sub aquario pod Vodnářem, pod slzema, a vodou skroušenosti, při svaté spovědi plačme, a hříchův litujeme, a i krásu naší, i zdraví, i stánky od Turkův zachováme. Nebo ten Vodnář, spověd, a slze její vznamenává.“¹⁸⁰

Bilovský nabádá posluchače, aby se vyzpovídali, a tak mohli přispět k porážce Turků. Pracuje dále s výkladem jména Zabulon a doplňuje význam slov Ester a Mordechaj:

„Rozložme tehdy naše ležení pod tím znamením, vymaršířujeme vším vojskem hříchův našich do pole, vyvedme je na muštrung pláče, ukážme je knězi Kristovému náměstkovi, a ne jenom budeme Zabulonové tabernacula pulchritudinis, stánové krásy, ale i tabernacula fortitudinis, stánové síli proti Turku. Upamatujte se že Esther, a Mardocheus celé pokolení židovské od zahubení vysvobodili, a rozjímajte co ty dvě slova s sebou přináší, Esther znamená occulta, & abscondita tejná, a skrytá, Mardocheus pochází od Mardochai, to jest amara contritio, a hořká skroušenost, vznamenává, a tak ty obě slova

¹⁷⁸ Cantator cygnus, s. 451n

¹⁷⁹ Cantator cygnus, s. 456

¹⁸⁰ Cantator cygnus, s. 462

spověď svatou vyobrazují, nebo spověď jest opravdu Esther skrytá, a tejná, přitom jest Mardochai, nebo hořkou skroušenost nad hříchy chce míti, a žádá spověď. Jak tehdy Esther, a Mardocheus od Amana židy, tak nás tejná, a skroušená spověď od bůřice tureckého, a moci jeho též od pekelného Amana vysvobodí.“¹⁸¹

Další obranou proti Turkům je svatá zpověď, která je tajná a kající, jako Ester (tajná) a Mordechaj (zkroušený). Takto pomocí zpovědi mohou křesťané bojovat proti Turkům jako Ester a Mordechaj, jenž osvobodili židy navzdory Hamanovu úmyslu je vyhubit.

Výklad podle písmen

Ve slově *pax* – pokoj – je podle Bilovského obsažena Svatá Trojice:

„To latinské slovo *pax* má tři litery, a těmi vyznamenává tři osoby v jednom Božství, od kterého pokoj pochází. P vyznamenává patrem, Boha Otce. A Boha Syna. X z dvouh linií, Ducha Svatého, který jako nexus amoris, spojuje Boha Otce, s Bohem Synem.“¹⁸²

Bilovský na základě výkladu jména Jákob dokládá, že Josef byl z egyptského vězení vysvobozen Svatou Trojicí:

„Hebrejský místo Jacob, se čte Abbir: a to Abbir jest jedno ze jmen Božích, tři litery v sobě obsahující, které Svaté Trojice tři osoby Božské vyznamenávají. První jest aleph, a to vyznamenává Pater Boha Otce, jenž se v Zjevení svatého Jana nazývá: Ego sum Alpha, já jsem alpha, Druhá litera v tom Abbir jest beš, anebo beth, které v sobě má bar, anebo bari, což jest syn, Bůh Syn, třetí jest reš, a znamená ruach, nebo rucha, a to jest Duch Svatý. Tak tehdy Jozef od žaláře, a žele jest vysvobozený skrze ruce Abbir, to jest skrze Trojici Nejsvětější.“¹⁸³

¹⁸¹ Cantator cygnus, s. 463

¹⁸² Cantator cygnus, s. 15

¹⁸³ Cantator cygnus, s. 23

7 EXEMPLA V POSTILE CANTATOR CYGNUS

Bilovského způsob použití exempl v postile *Cantator cygnus* odpovídá dobovým tendencím v české barokní literatuře. Z velké části se jedná o krátké, několikavěté příběhy nebo jen stručné zmínky (které však mohly být při samotném přednesu rozvedeny). Tyto zmínky někdy Bilovský mechanicky hromadí za sebou:

„Svatý Cajetanus ustanovil řád de Providentia. Ten svatý řád jest živ z toho, čím je Bůh zaopatří. Mnoho set lidu, a skoro samých z vyššího stavu v tom se nacházejí, a ještě žádný hladem neumřel.

Svatý František Serafínský (a jiných na sta) když čas k jídlu přišel, ani kouska chléba v klášteře neměli, a předce bratry k stolu zvolati poručili, na to heslo: Dominus providebit, a zázračně je Bůh, jako otec dětí zaopatřil. Svatý Gerardus neměl chléba, a v péci mu narostl.

Svatý Apollonius neměl chléba, a v koši mu narostl.

Svatý Richardus neměl chléba, a v ruce mu ho narostlo, tak hojně, že tři tisíce žebrákův, ním nasýtil. Děti v tátu doufaly, táta jim dal co potřebovaly.“¹⁸⁴

Touto sérií krátkých hagiografických příkladů Bilovský dokazuje, že Bůh se jako otec stará o své děti, proto bychom mu měli důvěřovat, že nás zaopatří.

„Město jisté, den svatého Jakuba podlé obyčeje, trhovní práci, a handlemi strávilo; přišel na to v noci oheň, a skoro celé město strávil. Tak svěčí Vincentius.

Jistá žena cosi málo ve svátek šila, a šiti její krví se potilo. Tak píše jiný spisovatel.

Jistý sedlák, ze sedlkou, a čeládkou sotva začal obili žíti, a na hrsti klásti, zatím z klasův, a stybel krev kapala.

Ženě jedné ramena, a ruce zmrzly, druhé pak jako ohněm nebeským uschly, že pečení chléba na svátek odkládaly.

Mlynař kámen křesal na den Na nebevzeti Panny Marie, a k rukám jeho kladivo se přilepilo, z dlaní pak hojná krev, zahnojená se vyprejšťovala.

Jiný hospodář, vezl domu seno v den sváteční, a místo sena popel, v prostředku pak popela, uhly, a oheň přivezl.

Zase jiný voly ve svátek zapřahal, a i s volma nenadálým ohněm zahynul. Tak Bůh před léty trestal dni svátečních rušitele, a přikázání Božího nepřítele.“¹⁸⁵

¹⁸⁴ Cantator cygnus, s. 81n

Tato řada stručných osobních příkladů jednoduše a působivě dokládá Bilovského tezi, že práce ve svátek je tvrdě trestána. Tresty za nesvěcení svátečních dnů jsou velmi tvrdé – vypálené město, umrzlé ruce, prýšící krev z dlaní atd.

Vícestránková vyprávění se vyskytla jen v několika případech, např. o zrádném Mutiovi, o císaři Mauritiovi nebo o synu litujícím spáchaných vražd. Pro svou rozsáhlost jsou tato transkribovaná exempla uvedena v příloze.

V příběhu o zrádném Mutiovi (viz Příloha 1) kritizuje Bilovský boháče, kteří si neprávem přivlastňují cizí majetek. Mutius se obohatil penězi chudé vdovy, Bůh jej potrestal tím, že se celá jeho rodina vzájemně povraždila. Mutius je nakonec oběšen vlastním synem, jenž v úplném závěru páchá sebevraždu.

Hlavní postavou historického exempla je císař Mauritius (viz Příloha 2). Nejprve je to zbožný muž, staví chrámy, ale vlivem slávy a moci se změnil. Bilovský zde podotýká, že Mauritius opustil pravici – tedy dobro, Boha, a přiklonil se k levici – ke zlu, ďáblu. Nakonec se ale Mauritius upamatuje na svého Boha a touží po odpuštění svých zločinů, kterých se dopustil na křesťanech. Prorokové mu povědí, že Bůh mu odpustí, ale zahyne celý jeho rod. Skutečně se tak stane. Během převratu je Mauritius zajat a je popraven i se svými syny. Odmítne podstrčené dítě chůvy a přeje si, aby byl zabit jeho vlastní syn. Říká: „ja jsem, já ten jedovatý strom, nechť se mnou mé ovoce trpí, co v kořenu prohřešeno“¹⁸⁵, proto musí být popraven jeho syn. Bilovský tímto exemplem vyzdvihává všechny, kteří se pokorně podrobují vůli Boží, i když jim hrozí smrt nebo trpí nemocí.

Příběh o zrádném synu, který nakonec lituje svých zločinů (viz Příloha 3), má dokazovat nekonečnou milosrdnost Boha, který nám odpustí naše hříchy, pokud jich upřímně litujeme. Bilovský na začátku kárá otce z příběhu, že se nechoval jako medvěd – neformoval své děti, nevychoval je k počestnosti. Jeden jeho syn svede svou sestru – zahořel k ní ohněm chlíplosti, a zabije bratra, neboť jej vyradil – bratr chtěl uhasit ten oheň chlíplosti. Vedle ohně chlíplosti u syna zapláol oheň hněvu. Ze vzteku zabije i otce, protože jej za jeho zločiny vydědil. Žije si rozmařile v jiném městě, kam jednoho dne zavítá známý výmluvný kazatel. Zrádný syn je ze zvědavosti přítomen na tom kázání, když kazatel mluví o milosrdenství Božím.

¹⁸⁵ Cantator cygnus, s. 270n

¹⁸⁶ Cantator cygnus, s. 173

„Střely byly slova kazatelové, kterýma toho šťastně všetečného poslouchače srdce, tak spasitedlně ranil.“¹⁸⁷ Bilovský zde použil oblíbený obraz střel – slov, která zasáhnou poslouchače do srdce. Syn se dá na pokání a po odpuštění hříchů šťastně zemře. Nad jeho mrtvým tělem se vznáší bílá holubička – symbol čisté duše. Přináší zprávu, že hříchy mrtvého byly odpuštěny.

V těchto rozsáhlejších exemplech je více zdůrazněna zábavná složka vedle složky výchovné. Přestože se příběhy hemží pro poslouchače jistě atraktivními motivy (vraždy, popravy), nepostrádají závěrečné poučení a slouží jako příklad chování (pokání za spáchané hříchy, podrobení se Boží vůli) nebo jako odstrašující výstraha (neoprávněné obohacení končí přísným trestem).

Bilovský někdy klade přímo za sebou exemplum, které je následováníhodné, a příběh, který má odradit poslouchače od nežádoucího jednání:

„Tehdy skusil, a pravdu jejich makal urozený rytíř Jan Qualbertus. Ten Qualbert udatný pán když uslyšel mord bratra svého nejmilejšího, tak litostivě nesl tu vraždu bratra svého, že se velice zařekl: Vražedníku tomu do smrti toho neodpustiti, nýbrž podle své možnosti, a příležitosti na něm se mstiti. Přihodilo se jednoho dne, že jakožto velikomožný pán, s mnohými služebníky do kostela se ubíral, a s tím bratrovrahem z nenadání potkal. Co tu v tom setkání: největší furii, a hněvem popuzený vytáhl meč, a sam katem nad tím nebranným vrahem se učiniti pospíchal. Zatím ten k boji nestatečný, a v ouzкости postavený člověk, a k prosbě se utíkal, na kolena padl, a pro Krista ukřížovaného za odpuštění toho svého mordu, Qualberta sepnutými rukami pokorně žádal. Co Qualbertus? Obměkčil srdce, pustil od hněvu, meč do pošvy schoval, z koně skočil, nepřítelé polibil, laskavě obejmul, s nim se přátelský smířil, a v tyto slova řekl: všechno pro Krista odpouštím tobě. Potom ale zase na koně svého se posadivše do kostela pospíchal; do kterého jak vešel, a před obličejem ukřížovaného Krista podlé obyčeje, a pobožnosti své, za odpuštění hříchův poníženě prosil, Kristus, co dnes slovem mluvil: Sic & Pater meus faciet vobis; tak i otec můj nebeský učiní vám, to skutkem potvrdil, když jak Qualbertus svému nepříteli, tak Kristus Qualbertovi učinil. Smířil se s nepřitelem Qualbert, smířil se s Qualbertem Kristus: Odpustil bratrovrahovi Qualbert, odpustil jemu Kristus. Obejmul vražedníka Qualbert, obejmul zázračně Qualberta Kristus, polibil protivníka Qualbert, polibil Qualberta Kristus,

¹⁸⁷ Cantator cygnus, s. 372

když ruce dřevěnné na dřevě kříže přibité, z kříže složil, níma Qualberta objímal, hlavu naklonil, jej polibil, a k němu milostivě promluvil: Qualberte parco tibi amore tui, quia tu inimico pepercisti amore mei. Odpouštím všechny hříchy tobě Qualberte pro tebe, poněvadž jsi ty nepříteli odpustil pro mně. Řekl to Kritstus, a jak měl hlavu k němu nakloněnou, tak ji na věčnou památku nakloněnou zanechal, což jest viděti v kostele svatého Miniati v městě Florentia. O veselé, a přešťastné slova, ó zázrak nám všem potěšitelný! Zdaliž to není, Sic & pater meus caelestis faciet vobis, jak vy vaším nepřátelům činite, tak vám činiti bude otec můj nebeský.¹⁸⁸

Za příběh, který dokládá prospěšnost usmíření se s nepřítelem a nabádá posluchače k odpouštění, klade Bilovský exemplum, které popisuje trest za nechování se žádaným způsobem, za neodpuštění nepříteli ani Kristus neodpustí.

„Dobře-li jim činiti budete: dobře vám činiti bude nebeský otec, to jest sám Kristus: zlé-li pak s níma zacházeti budete: zlé s vámi zacházeti bude i Kristus. Což zase dokázáno jest oným hrozným, a strašlivým příkladem. Umřel jistý od stavu vyššího pán, když pak v kostele při mrtvém těle, za něj se modlitba konala, a tyto slova opakované byli: Parce mihi Domine, odpusť mne Pane, z nenadání zacpal sobě uši obraz ukřížovaného Krista, a hlasitě promluvil: non parcam, non, quia ille non pepercit, neodpustím, neodpustím, nebo on neodpustil. Totižto jak my činíme naším nepřátelům, Sic & pater meus caelestis faciet vobis tak i otec nebeský učiní vám. Zlé učinil, ten zatvrdilý, když neodpustil, ani bližního svého neslyšel, zlé jemu na věky činí Bůh, aniž sám na věky neodpustí.“¹⁸⁹

V obou exemplech vystupuje Kristus v podobě uměleckého artefaktu umístěném v prostředí kostela – plastika, obraz. Kristus zde promlouvá k lidem a zázračně pohybuje tělem – plastika naklání hlavu, podobizna na obraze si zacpává uši. Zřetelně se vyjadřuje k tomu, jaké chování se vyzdvihuje a odměňuje a jaké jednání se odsuzuje a trestá.

Celkově se exempla objevují ve všech částech kázání, na začátku v *exordiu*, v jednotlivých oddílech označovaných jako *numerus*, i v závěru kázání – v *epilogu*. Výjimečné je použití exempla, které tvoří rámec celého kázání. Jedná se o příběh mučednice Ripsime a sv. Řehoře (viz Příloha 4). Ripsime je zde přirovnávána ke krásné růži a nevinné ovečce. Zamiluje se do ní arménský král Tiridates, který je přirovnáván k Holofernovi zamilovaném do Júdit nebo k vlku, který zabije ovečku, když nechá Ripsime popraviti. Kristus jako „hořejší myslivec“ krále potrestá, během lovu jej promění ve vepře.

¹⁸⁸ Cantator cygnus, s. 339n

¹⁸⁹ Cantator cygnus, s. 340

Králova sestra se pro bratra velmi trápí, má však sen o tom, že králi pomůže jedině mučedník Řehoř, jenž byl kvůli své víře z rozkazu krále uvržen před dvanácti lety do jámy. Co v jámě najdou, to se posluchač dozví až v samotném závěru kázání, kde Bilovský pokračuje v příběhu záchranou Řehoře z jámy, i po tolika letech zázračně živého a zdravého. Král si pod Řehořovým vedením svou proměnu zpět v člověka odpracuje na stavbě chrámu zasvěcenému popravené Ripsime. Bilovský z tohoto příběhu vyvozuje poučení o prospěšnosti pokorné služby Bohu.

V postile se vyskytla jedna bajka, a to o kočce, orlici a kanci (viz Příloha 5). Kočka se zde chová jako klevetnice, která svými pomluvami poštví proti sobě orlici a kance, i když spolu předtím všechna tři zvířata spokojeně žila v jednom stromě. Orlice s orlíčaty a kanec se selaty se bojí opustit strom, a tak zahynou, z čehož má kočka užitek v podobě velké hostiny. Bajka varuje před pomlouváči, kteří svými lichotkami dokáží manipulovat ostatní ve svůj prospěch nebo jiné bezdůvodně očerňují v očích jejich přátel.

Některá exempla se v postile vyskytují opakovaně, Bilovský je však mnohdy používá jako příkladů pro různorodé teze. Nejčastěji používaným námětem je příběh o statečné Júdit, celkem se v postile objeví čtyřikrát a je vždy akcentována jiná část příběhu.

„Což aby se zajisté stalo, zase do mého kalendáře kladu tři dni, a tři dni právě nám roztomilé, jasné, pokojné; které беру z modlitby pobožné dámy Judithy. Ta když největší, a nejnebezpečnější vojna byla mezi vlasti její Bethulii, a Holofernem vůdcem vojenským, aby pokoj sobě, i městu obdržela, vešla do ležení Holofernového, z kterého tři dni vycházela, na modlitbu k Pánu Bohu svému tak šťastně, že skrze ty tři dni, a po nich: nepřítelů zamordovala, vítězství obdržela, a pokoj s hlavou Holofernovou do města s sebou přinesla: A to skrze ty tři dni, nebo ty Trojici Svatou vyznamenávali.“¹⁹⁰

Bilovský na základě údaje, že se Júdit modlila po tři dny, vyvozuje, že jí byla při porážce Holoferna nápomocná Svatá Trojice.

„Vpadl s vojskem nesčíslným Holofernus na západ slunce, a po mnohých městech skažených, přitahel také a obléhl město Bethulii, tak tůze, že se poddati měšťané ustanovili. Co Juditha? Složila svou nádej v Boha, pozdvíhla oči k tomu oku do nebe, a volala: Domini Deus Patris mei, subveni, quaeso, te Domine Deus meus, mihi viduae, omnes viae tuae paratae sunt, & tua judicia in tua providentia posuisti. Pane Bože otce mého, pomoz,“

¹⁹⁰ Cantator cygnus, s. 19n

tebe prosím Pane Bože můj, mně vdově, přijmi slova dívky tvé. Všecky zajistě cesty tvé otevřené jsou, to jest: ty všechno vidíš, a řídíš, a tvé soudy položil jsi v tvém tajemství, a opatrnosti. Tak se modlila: Po modlitbě vstala, do oka toho čela se pústila, pod ochranu, a opatrnost Božskou poručila, a tak s jednou bídou děvečkou z města proti celému vojsku vytáhla, do oči Holofernovi se postavila, ani vlasu na své hlavě nestratila, o všechny pak vlasy, i hlavu Holoferna připravila. Io victoria, slavné vítězství! Slyšte komu tu slávu připisovala. Vivit Dominus quoniam custodivit me angelus, & hunc euntem, & ibi commorantem, & inde huc revertentem. Et non permisit me Dominus ancillam suam coinquinari. Živť jest Pán, žeť jest mne ostříhal anjel jeho, i když jsem tam šla, i když jsem tam byla, a také když jsem zase sem šla, a nedopustil Pán Bůh na mne děvku svou, abych poškrvněná byla. To pak všechno stalo se se mnou per providentiam Dei, skrze opatrnost, a řízení milosrdného Boha, který jakožto moudrost neskončená, in omni providentia occurrit illis, ve vši opatrnosti potkává se s nimi, kteří v něj doufají, a pod křídla opatrnosti jeho se poroučejí.¹⁹¹

V tomto případě Bilovský vyzdvihuje opatrnost Boží, do které se Júdit bez obav svěřila a jenž Júdit chránila. Boží péče je zde zobrazena v podobě oka, které starostlivě hledí na celý svět.

„Zamordovala Judita Holoferná ne svou, ale Božskou moci, a proto in anathema na věčnou památku, aby bethulští obyvatelé na to veliké dobrodiní Božské nezapomínali, pověsila na jistém místě všecko odění bojovné Holoferná, i oponu Bohu obětovala.“¹⁹²

Júdit vystavila Holofernovu zbroj na památku Boží pomoci v boji proti obléhatelům Betúlie.

„Nic se nestrachujte: accipiat unusquisque arma sua, napomínám vás, jak bethulské měšťany napomínala Judith, jen vezmi jedenkaždý zbraň svou, a tak zbrojný proti tomu zůřivému nepříteli vymašíruj. Než jaká jest to zbraň: podívejme se do kníhy Judith, jakou zbraní ona sebe, a město Bethulii, a jakým rystuňkem měšťane se bránili proti svému nepříteli Holofernovi:

Když ten fortis Dux silný vůdce uslyšel, že by žádným způsobem synove izrahelští jemu se poddati nechtěli, ale jemu na odpor státi se chystali; náramnou prchlivosti, se zapálil, a ihned s ležením, a vojskem proti ním se pohnul, a napřed město Bethuliji, které na passu k Jeruzalému leželo, se sto, a dvacetí tisící pěších bojovníkův, dvoumecitma pak tisící jezdcův, krom jiných široce oblehl, vartou osadil, a zbrojným vojskem obklíčil. Co

¹⁹¹ Cantator cygnus, s. 78n

¹⁹² Cantator cygnus, s. 284

nebozí měšťané: Když to množství uželi, sypali popel na hlavy své. Co víc: O milosrdenství Boha prosili. Co víc: Osadili místa ouzké. Co víc: Ostříhali celý den, i noc. Co víc: To, co bylo všemu lidu izrahelskému od Eliachíma kněze uloženo: jednomyslně se modlili, a spolu se postili, proto dokládá Písmo svaté: *Simul completo jejunio*, že spolu půst vykonali. A tato byla jejich zbraň. Meč byla modlitba, pancíř, a štít byl svatý půst, do které zbraně jejich nejsmělejší Amazon Juditha, s nima přistrojená, a tak směle do ležení Holoferna vešla, že ani o vlas, aby se stratil, se neobávala, ano ani celého vojska nic se nestrachovala. A co více: touto zbraní zaopatřená o Holoferna v prostřed ležení, a varty se pokusila, a jej jeho sice vlastním mečem, svou, ale skrytou zbraní zamordovala, celé vojsko odehnala, vítězství obdržela, a město od tyranského obležení vysvobodila. Kterak: *Jejunabat omnibus diebus vitae suae*, postilá se po všechny dni života svého. O silný půst. *O quam vere nihil robustius jejunio*, zajisté nic není silnějšího nad půst. *Unius mulieris jejunium*, stravit in *numeros exercitus ebriorum*. Jeden půst ženy střízlivé, nesčíslné vojska opilcův porazil: vykřikuje zde svatý Ambrož. Sem tehdy ženy, sem dámy, sem slečny, sem panny, sem bázlivé pohlavy ženské! Panuje již sice ten machometský pes 1 120 let, ale nic toho sobě nevšímejte, nýbrž uče se tyto dni s Judithou postiti; sem vy měšťané, a měšťky, sem mali, i velicí, mladi i staři, uče se od měšťanův bethulských; všichni pak učme se od synův izrahelských, učme se modliti, prosíti, a postem tři dni nařízeným hněv Boží ukrotiti, a tak proti Turku bojovati.“¹⁹³

Júdit vešla do Holofernova ležení vyzbrojená modlitbou a půstem a díky půstu nepřítele porazila. Bilovský na základě tohoto příkladu vyzývá posluchače, aby se také postili a modlili jako Betúlští a touto zbraní bojovat proti Turkům. Pozoruhodné je nazvání Júdit Amazonkou.

Bilovský čerpá náměty z děl historiků (např. C. Baronius, L. Surius), teologických prací (např. sv. Antonín, sv. Augustýn) nebo souborů *exempel* (Jacques de Vitry). Vedle těchto převzatých *exempel* vytváří i příklady vlastní, např. příběh o panu Starostovi a panu Veselém:

„Potkal se nějaký takový Starosta s pánem Veselým, ten sobě spíval, hvízdal, veselou mysl na sobě bez všechné starosti ukazoval. Starosta zatím v hlavě se drbal, truchlivě hleděl, a plný starosti, milý Bože pravil: Ó když ja také tak mohu vesel býti. Než já jsem pod znamením Raka, všechno mne spátkem jde; můj dům jest pod znamením

¹⁹³ Cantator cygnus, s. 453n

Vodnáře, přes celý rok žejdlíka piva v domě nevidíme. Má žena léto byla pod Blížencema, dva syny porodila, přátelé naši jsou proti mně na Štíru, děti umně stojí, jako trouby při varhanách, stále pískají: Táto chléba. Co vyděláme za den, to za den sníme. Což bude, když budu nemocný: Nebylo by div aby se oběsil. Ode všech, i od Boha jsem opuštěný. O bláznivý Starosto, pravil jemu ten pán Veselý; od tvého rozumu, ne od Boha jsi opuštěný, kdybys ty uměl dobře otčenáš se modlit: jinak bys mluvil, a o tom nejbohatším otci smejšlel. Nemáš v domě chléba: *jacta super Dominum curam tuam*, vlož na Pána péči svou, a onť tebe vykrmí. Nemáš s manželkou, a dítkami, čím bys tvé tělo poctivě přikryl: Pamatuj na Boha Otce tvého, který čtyřicet let syny izrahelské na poušti šatil. Nepodařilo se tobě obili, ani vinice? Pamatuj, že mana z nebe padala, a Kristus z vody víno učinil, tím se potěš, v toho doufej, nechýbíš: já tím způsobem nic nemám, než doufám v toho, *per quem nec ales esurit*.

Kterýžto svou opatrností,
ptactvo živí do sýtosti.

Však také podle rady bohyně Minervy: *manum appono*, ruce k dílu přikládám, nebo Pán Bůh zázraky neděla, ale pracujícím požehná. Rozhněval se Starosta na toho kazatele, a obrátivše se, šel dal cestou v truchlivosti své, a bláznovsky na to myslice, co by dělal, a jak by chodil, kdyby zrak stratil, a oslepl: protože zavřel oči, chod průboval, a polehoučku sobě pokračoval. Zatím v tom slepém pokračování, měšec peněz na cestě ležící, pomínul, které pán Veselý, jdouce za ním, našel, neb v Pána Boha doufal.¹⁹⁴

Jména hlavních postav již předurčují jejich charakter – pan Veselý je bezstarostný, optimistický, pan Starosta si dělá se vším hlavu, všude vidí problémy a sám si je ještě vytváří. Když se snaží jít poslepu, mine měšec peněz, které připadnou panu Veselému. V exemplu je chválena důvěra v Boha, příklady z Písma dokazují, že Bůh se postará o toho, kdo v něj věří a poctivě pracuje. Komické je použití příměrů na základě znamení zvěrokruhu: Rak – vše jde pozpátku, špatně, Vodnář – v domě není žádné pivo, Blíženec – manželka porodila dvojčata, Štír – pan Starosta nevychází se sousedy.

¹⁹⁴ Cantator cygnus, s. 83n

ZÁVĚR

Barokní kazatelství využívá obraznosti symbolu a exempla, aby upoutala pozornost posluchače a srozumitelnou formou mu přiblížila abstraktní náboženské představy. Symbol a exemplum zároveň slouží jako argumenty pro různé teologické teze.

Bilovský nejčastěji používá zvířecí symboliku. Většinou se drží ustáleného výkladu jednotlivých zvířat, kladné hodnoty symbolizuje beránek nebo jelen, záporné zobrazuje vlk, vepř nebo had. Pozitivní i negativní výklad se objevuje u symbolu lva – jednou je to obraz morové epidemie, podruhé toto zvíře představuje mocného Boha. Vyskytnou se zde i zvířata méně obvyklá až exotická, např. krtek, delfín nebo mořská rybka nebehled.

Rozvinutá je i symbolika rostlin. Bilovský často využívá obrazu stromu nebo květiny jako znamení pro lidský život. Dobrý a špatný strom vyznačuje dobrou a špatnou práci, jednotlivé druhy stromů představují různé lidské vlastnosti. Od této antropomorfizace však Bilovský upouští v případě lilie, která zde není spojována podle tradiční symboliky např. s Pannou Marií, ale vyznačuje Božskou starostlivost.

Použité symboly mohou odkazovat i k politickému dění v Bilovského současnosti. Přírodní živly reprezentují bojující evropské národy, vůdce tureckého vojska je na základě výkladu jména přirovnáván k biblickému Holofernovi. Vlivem morové epidemie, která se během r. 1715 rozšířila na Moravu, jsou četné zmínky o metle, prutu nebo meči jako nástrojích Božího trestu za hříchy.

Bilovský využívá bohatost symboliky ohně. V kladném smyslu je oheň znamením Ducha Svatého, vděčnosti a lásky k Bohu, ve smyslu negativním představuje oheň na mnoha místech pekelná muka, hněv, chlípnost a pomluvy, které se rozšiřují jako požár. Vedle toho zůstává nevyužita pestrá symbolika barev. Bilovský více pracuje jen s fialovou barvou jako znamením pokory.

V postile se objevuje množství exempl. Velká část těchto příkladů vychází z Písma, méně časté jsou příklady z historie, hagiografická exempla ze života světců nebo exempla osobní bez hagiografického a historického pozadí. Většinou se jedná o krátké příběhy, mnohdy až stručné zmínky, které jsou však za sebe řazeny spíše mechanicky. Zábavnou funkci výrazněji zastávají delší, v některých případech i vícestránková vyprávění. Bilovský je ozvláštňuje přímou řečí, vkládá do nich otázky. Nechybí však poučení pro posluchače.

Exempla slouží jako návody k jednání nebo jako odstrašující případy nežádoucího chování, za něž následuje trest. Z jednoho příkladu dokáže Bilovský vytěžit i vícero

poučení. Například z biblického příběhu o statečné Júdit dokládá Bilovský zdůrazněním různých částí až čtyři různé teze.

Bilovský většinu symboliky čerpá z Písma nebo jeho výkladů, nevyhýbá se ani antickým autorům (např. Plinius). Vedle této tradiční symboliky ale neváhá použít vlastní výklad symbolu nebo vytvořit nový příběh.

Postila *Cantator cygnus* vznikala v době, kdy Evropou zmítaly boje o dědictví španělské, turecká armáda se nebezpečně blížila a Moravu bezprostředně sužovala morová epidemie. Bilovský jako zkušený kazatel využil tyto události ve svých kázáních. Bojující evropské státy představuje jako znesvářené živly, které budou usmířeny Duchem Svatým, a konejší tak posluchače předpovědí brzkého míru. Morová rána je mu záminkou pro výzvu k litování hříchů. Modlitbu a půst představuje jako účinnou zbraň proti tureckému vojsku.

Bilovský se dokáže vcítit do pocitů svých posluchačů, z kazatelny s nimi vede dialogy, různě je žertovně oslovuje. Zaměstnává posluchačovu obrazotvornost používáním symbolů a zařazováním příkladů, které si může prostý člověk představit, kterým rozumí, které ho pobaví, ale i poučí. A poučení skrze barvité příběhy nebo nevšední symboly si posluchač snáze zapamatuje.

ANOTACE

Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, katedra bohemistiky

Jméno

Bc. Magda Karlíková

Název práce

Symbolika v postile Cantator cygnus B. H. Bilovského

The Symbolism in the postil Cantator cygnus of B. H. Bilovský

Vedoucí práce

Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Počet znaků

130 000

Počet příloh

5

Počet titulů použité literatury

42

Klíčová slova

baroko, Bilovský, exemplum, kazatelství, postila, symbol

Baroque, Bilovský, exemplum, homiletics, postil, symbol

Anotace

Diplomová práce se zabývá symbolikou ve sbírce kázání Cantator cygnus z roku 1720 barokního kazatele B. H. Bilovského. Sleduje použití symbolů a exemplů v textu kázání a jejich výklad. Bilovský nejčastěji užívá zvířecí a rostlinné symboly nebo třeba symboly přírodních živlů. Ve výkladu se většinou neodchyluje od tradiční interpretace jednotlivých symbolů. Bilovského použití exemplů odpovídá dobovému úzu. Exempla slouží jako návody k jednání, jako doklad Bilovského tvrzení. Nezanedbatelná je jejich zábavná funkce.

The thesis deals with the symbolism in the postile Cantator cygnus from the year 1720 written by a czech baroque preacher B. H. Bilovský. It observes the usage of symbols and exempla in the text of the sermons and their interpretation. Bilovský uses animal and plant symbols the most often, and also symbols of the elements. Bilovský's application of exempla corresponds with the contemporary usage. The exempla works as instructions to action, as arguments for Bilovský's claims. Their entertainment function in the text is considerable.

LITERATURA

Prameny

BALBÍN, Bohuslav ; RYBA, Bohumil (překl.). *Verisimilia humaniorum disciplinarum : Nástin humanitních disciplín*. Praha 1969.

BILOVSKÝ, B. H. *Cantator cygnus ... Hlas duchovní labutě*. Olomouc 1720.

BILOVSKÝ, B. H.; VAŠICA, Josef (ed.). *Církevní Cherubín, anebo, Slavný a stálý v ohni a mukách víry a svaté zpovědi zástupce Jan Sarkander*. Olomouc 1933.

BILOVSKÝ, B. H.; VAŠICA, Josef (ed.). *Víno ze svadby v Káni a potřebnost roucha svadebního : Tři starší česká kázání*. Stará Říše 1933.

CAESARIUS Z HEISTERBACHU; NECHUTOVÁ, Jana. (ed. a překl.). *Vyprávění o zázracích : Středověký život v zrcadle exempel*. Praha 2009.

FLORIANOVÁ, Hana a kol. (ed. a překl.). *Quadragesimale admontense : Quadragesimale admontské*. Praha 2006.

MANNI, Giovanni Battista; ŠTEYER, Matěj Václav (překl.). *Věčný pekelný žalář*. Brno 2002.

PETRŮ, Eduard (ed.). *Olomoucké povídky : Příspěvek ke studiu vývoje staročeské zábavné prózy*. Praha 1957.

ŠIMEK, František (ed.). *Příběhy římské : Staročeská Gesta Romanorum*. Praha 1967.

Slovníky

HEINZ-MOHR, Gerd. *Lexikon symbolů. Obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha 1999.

LURKER, Manfred. *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Praha 1999.

STUDENÝ, Jaroslav. *Křesťanské symboly*. Olomouc 1992.

VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literární teorie*. Praha 1984.

Monografie

BÁR, Zdeněk. *Čeští spisovatelé Hlučínska*. Hlučín 1933.

ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes : čtrnáct studií o baroku našem i cizím*. Praha 1996.

HRUBÝ, Hynek. *České postilly*. Praha 1901.

JIREČEK, Josef. *Rukověť k dějinám literatury české do konce XVIII. věku*. Praha 1875.

KALISTA, Zdeněk. *České baroko*. Praha 1941.

KOPECKÝ, Milan. *Slovesnost českého baroka*. Brno 1997.

KOPECKÝ, Milan. *Starší slezští kazatelé*. Ostrava 1970.

MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha 2004.

PETRŮ, Eduard. *Vývoj českého exempla v době předhusitské*. Praha 1966.

SEDLÁČEK, August. *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou : díl 2*.
Písek 1913.

SLÁDEK, Miloš. *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*. Jinočany 1995.

SLÁDEK, Miloš. *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných
svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha 2005.

SLÁDEK, Miloš. *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*.
Jinočany 2000.

VAŠICA, Josef. *České literární baroko : příspěvky k jeho studiu*. Praha 1938.

VOIT, Petr. *Šimon Lomnický z Budče a exempla v kontextu jeho mravněvýchovné prózy*.
Praha 1991.

Časopisecké články a studie

HAVELKA, Tomáš. Komika v díle Bohumíra Hynka Josefa Bilovského. *Studia Comeniana
et historica*. 2004, 34, č. 71–72, s. 142–154.

KADLEC, Karel. Bohumír Hynek Bílovský. *Sborník Historického kroužku*. 1921, 22, č. 3–4, s. 65–76.

KOPECKÝ, Milan. *Nic stálého přítomného : k literárnímu baroku*. Brno 1999. Mistr konceptu, s. 93–100.

KOPECKÝ, Milan. K české barokní homiletice. In KOPECKÝ, Milan. *O barokní kultuře : sborník statí*. Brno 1968. s. 61–74.

KUSÁKOVÁ, Hana. Podoby a proměny žánru kázání v době vrcholného baroka. *Česká literatura*. 2006, 5, s. 93–106.

MARTÍNEK, Vojtěch. Hlučinský kazatel. *Věstník Matice Opavské*. Opava 1922, s. 22–40.

MAROUŠKOVÁ, Vladimíra. *Symbol jako stavební jednotka barokního kázání : Ondřej František de Waldt*. Nepublikovaná disertační práce. Masarykova univerzita, Brno 2007.

PAVERA, Libor. Homiletik a básník Bohumír Hynek Josef Bilovský. *Vlastivědné listy* 1996 22, č. 2, s. 27–30.

PETRŮ, Eduard. Proměny exempla v barokní literatuře. *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity* 2001, V 4, s. 23–29.

SVOBODA, Jiří. Historie morových epidemií. *Vesmír*. 1995–09, čís. 74, s. 496. (online: <http://www.vesmir.cz/clanky/clanek/id/5050>, datum nahlížení: březen 2011)

ŠALDA, F. X. O literárním baroku cizím i domácím. In ŠALDA, F. X. *Studie literárně historické a kritické*. Praha 1937, s. 77–122.

VAŠICA, Josef. Účast Slezska na českém literárním baroku. In VILIKOVSKÝ, Jan; VAŠICA, Josef; GRUND, Antonín. *Starší česká literatura ve Slezsku*. Ostrava 1999. s. 22–40.

VINTR, Josef. Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické CXXI*, 1998, č. 3–4, s. 341–346.

Internetové stránky

Knihopis: www.knihopis.org (datum nahlížení: prosinec 2010)

PŘÍLOHA 1

O zrádném Mutiovi

„Skusil lakonství svého mnohém větší trestání, a podle našeho uznání, věčně zahynutý obyvatel města Bonifacia in Corsica Mutius jménem. Tomu jakožto muži velice váženému, a víry hodnému jistá vdova, zanechaných od neboštika svého muže, pro věno dcery své jediné, tři sta korun důvěrně svěřila, a až do času budoucího vdávání v něho takové peníze bez kvitancí, a ujištění složila. Zatím ale stalo se co praví Syrach: Avaro nihil est scelestius, nihil est iniquius, quam amare pecuniam: hic enim animam suam venalem habet. Nad člověka lakomného, není horšího, při něm pak není nic nepravějšího, nežli milovati peníze, za které takový i duši svou vlastní má na prodej. Co se v našem příkladu přihodilo, nebo když ta vdova pro složené peníze přišla, Mutius ne jenom takové zapřel, ale i chudou ženu z domu vyhnal. A tak ženicha od chudé nevěsty odvrátil: Matku pak do takové truchlivosti uvedl, že litosti: co by začala, nevěděla. Až se upamatujíce, ačkoliv nic ukázati neměla, v spravedlivém Bohu doufajíce, k soudci se utekla, a Mutia před právo obeslati dala. Než co: Mutius muž chválitebný, v městě velikomocný, snadno žalobu její vírou svou, a hodnosti od sebe odmrští, a z nářku trestání žádal. Znamenal soudce něco zde předce vězeti, proto ptal se obžalovaného, kolik by měl synův: a když on odpověděl, že dva jsou doma, třetí pak pro jistý hřích ve vězení; řekl soudce: Přisahej tehdy jak ty, tak manželka tvoje (která byla za Mutiem přiběhla, aby lež potvrdila) přisahejte skrze zdraví, a spasení těch třech synův, že o těch penězích nevíte, a tak se očistíte. Bez meškání to vykonal s manželkou Mutius, a proto také od soudce jako nevinný byl propuštěný. Zatím znamenajte křiví zlatozbírkové, a podvodníci. Když ta manželka manžela domu s radostí předběhla, a malé dítě v kolibce mrtvé uhlídala, většího pak syna v koutku plakati uslyšela, nůž popadla, a domnívajíce se, že by větší menšího byl zadusil, krk jemu tím nožem podřezala. Přišel k tomu divadlu Mutius, a manželku na místě kordem prohnal, od lidu časně jatý, soudci odvedený, i z mordu manželky, i ze zapřených peněz se vyznal, na smrt odsouzený, od vlastního syna z vězení propuštěného, kterému život byl proto darovaný, oběšený byl. Tu máte pomstu Boží. Aniž ještě tu konce není. Navrátil se do otcovského domu nový kat, a vída své bratry ještě nepochované, matku pak v krvi ležeti, na svůj

neslýchaný, a ukrutný skutek se upamatoval, meč popadl, a sám se nad sebou katem udělal.
Tak platí Pán Bůh nespravedlivým boháčům.“¹⁹⁵

¹⁹⁵ Cantator cygnus, s. 149n

PŘÍLOHA 2

O císaři Mauritiovi

„Slyšte příklad znamenitý, který pravdu mé řeči důkladně potvrzuje.

Mauritius, vojenský vyšší oficír, z oficíra zeť Tiberia císaře, ze zetě císařského, císařem učiněný, ne jenom císařství slavně řídil, ale i nepřátele přemáhal, a pohany sobě šťastným vítězstvím poddával. To jest byl dar, to jest byla milost, a požehnání Boží! Aby pak rod jeho (co nejvíc při královské krvi se od Boha žádá) nedostatku netrpěl, synama jej dostatečnýmá nebe zaopatřilo. Proto tak panoval, že se jemu všechno podlé jeho vůle vedlo, a s obzvláštním potěšením dařilo, nebo všechno s Bohem začínal, s Bohem dokonával. V Konstantinopoli slavný kostel svatých čtyřiceti mučedlníkův, v Tharsu, svatému Pavlu důkladný chrám vystavěl. Než nedlouho ta horlivost k Bohu trvala, v krátkém čase zmotalo jemu štěstí hlavu, čest proměnila mravy tak, že z pravice ctnosti, obrátil se na levici nepravosti, ze syna Božího, otrok d'ábla učiněný. Uslyšel to svatý Řehoř papež, otcovský jemu psal, trestáním Božím hrozil, a k polepšení napomínal. Než hluchému mluvil, ano tak nepravostmi omámenému, že papeže nemoudrým starcem nazýval; poddané více, a více utlačoval, a tak daleko do lakomství upadl, že křesťanův několik tisíc, které od Caira tyrana mohl za marné peníze obdržeti, ač horlivě prošený, na žádný způsob ten lakomec vyplatiti nechtěl, a tak všechné tyranský zamordovati nechal: slovem hříchové jeho tak rozmnoženi byli, že na pomstu Boží do nebe volaly. Dlouho na něj skrze prsty spravedlnost, ano dobrotivost Božská hleděla, až skrze milosrdné vnuknutí, tak srdce jeho pohnula, že po rozvážení své nepravosti, k rozličným poustevníkům posly vypravil, modlitbám se jejích poroučel, a skrze ně od Boha milosrdného žádal: Zdaliž by ještě nějaká aspoň naděje spasení jeho při milosrdenství Božském doufati se mohla: Líbila se Bohu ta všetečnost, proto jemu skrze ty pobožné muže oznámiti dal: Te, totamque familiam tuam Dominus collocat inter electos. Jak tebe, tak celý tvůj rod Bůh klade mezi vyvolené. Mezi vyvolenýma bude Mauritius? Jest to možná: Bůh všechno dobře dělá, i když hříšníky ospravedlňuje. Než skusíš Mauriti, vy pak uslyšíte, skrze jaké trápení, a protivenství Bůh spasení naše působiti ráčí.

Obrátila se tehdy kostka, poustevníci mužů prorockým duchem naplnění, kteří se prve za něho modlili, potom v krátkém čase veliké neštěstí Mauritiovi ohlašovali, a jeden z nich smělejší do paláce vstoupil, a zahubení jeho, též celého rodu veřejně oznámil. Viděl též sám Mauritius ve snách, kterak byl k soudu Božímu povoláný, proto s nejmožnější

skroušenosti na pokání se obrátil, a hněv Božský ukrotiti se vynasnážil, který také tak dalece upokojil, že jemu Bůh vinnu odpustiti, ale pokutu podle své spravedlnosti, a provinění jeho zaslouženou, v krátkém čase na něj dopustiti ráčil; když ponejprv sice Mauritiovi poddani se sprotivili, páni, a města odbojně se proti němu pozdvíhli, odpovědici zbouřili, jistého udatného muže, Phocas jménem, za kníže své vyvolili, a tak se spuntovali, že vůdce jejích mocí vojska posílňný, Mauritia z trůnu zhodil, místo zlatého řetězu železnými svázal, do pout zavřel, a jako omnium peripsema nějaký ohrýzek, na ošklivost lidu, a za divadlo na veřejném rynku postaviti poručil. O Mauriti to je pověť hrozná, a bouřka neslychaná. Než hroznější v té bouřce hromobiti s kroupami se zmíchalo, které i na syny jeho udeřilo. Když i ty nevinné knížata na plac v městě vyvedeni, jeden po druhém hlavy své, kralovské koruny hodné, pod meč katu daly, otec pak na to všechno dívati se musel, však s takovou udatností, a srdcem, do vůle Boží odevzdané, že když chuva, k nejmenšímu knížátku milosrdenstvím hnutá, toho přeschovala, vlastního syna svého katu podala, Mauritius to jaksi znamenal, a tu pobožnou chytrost sám prozradil, a řekl ja jsem, já ten jedovatý strom, nechť se mnou mé ovoce trpí, co v kořenu prohřešeno: potom hned poručil svého syna vydati. O srdce, v bojí protivném, a v pokání stálé, též celé nebi odevzdané. Ať se stane, co Bůh chce, volal Mauritius, a kdykoliv synu hlava dolu padla, padlo jich pak šest, pokaždýkráte k Bohu velice vykřikl: Justus es Domine, & rectum judicium tuum, spravedlivy jsi Pane, a upřímný soud tvůj, budiž jméno tvé na věky pochváleno, až na posledy svou hlavu, a smrti, smrt dítek svých královských dokonat, a korunoval. O bídné kníže, ó mizerný císaři ó nešťastný monarcho. Co pravím bídný? Co mizerný? Co nešťastný? Svět nerozumný to mluví. Já pravím o Mauriti císaři nejšťastnější, který kdybys té bouřce byl tvou hlavu odňal, na věky bys ji byl stratil, nyní ale i tvá, i dítek tvých hlavy slavnějšíma, než královské, korunami, jsou korunované a okrášlené. Vivat na věky Mauritius, a s nim všichni kteří v kříži, v nemoci, a jakémkoliv protivenství vůli Boží se podrobují.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Cantator cygnus, s. 170–173

PŘÍLOHA 3

O synu litujícím spáchaných zločinů

„Byl boháč dvouh synův, a jedné dcery otec tak nedbanlivý, že větší starost měl o bohatství, a líciv, než o dceru, a syny. Nevěděl, a nebo zapomenul an příklad nedvědí; a proto svým otcovským jazykem dítky své neformoval, a v ničemž nenapominal, ani necvčil. Rostli tí, jak hříby v lese, a hovada v chlívě, vzláště mladší syn, který všechnu stydlivost na stranu odložil, v srdci svém nečistým ohněm k vlastní sestře zapálený, tak dlouho ji po srsti hladil, až jak lahodnými slovy, tak ženskými lahudkami k pádu přivedl, a pád první v obyčej obrátil. Znamenal z daleka toho ohně dejm starší bratr, tak opatrně, až na jiskry přišel, oheň očitě spatřil, a aby ten napotom udusil, podlé povinnosti své bratrské, a jejich provinění oba dva trestal, ostře napominal a žalobou při otci náramně hrozil; však ale druhý oheň hněvu, a zlosti tak zbudil, že mladší bratr jak hanbou, že nešlechtnost jeho najevo vyšla, tak také pohrůzkami bratra, tulich popadl, a ten v bratském srdce, a krvi utopil; po vykonané pak vraždě na utěky se obrátil. Otec truchlivou novinu uslyšev, náramně hořekoval: aby pak příčina mordu najevo nevyšla, a otci též jeho prohlížený ten ukrutný skutek se snad nepřičítal, vražedníka veřejně vydědil, a dům otcovský, též všechnu lásku, a naklonnost vypoveděl.

Přišlo to otcovské nařízení, a proskakující pokřik, do uši vzdalného syna, a větším, než kdy prvé hněvem srdce jeho naplnilo, kterým poňoukaný, tajně do domu otcovského se vloudil, a v noci otce pokojně odpočívajícího ten ukrutný syn týmž tulichem, kterýmž bratra svého, na posteli opakovanými ranami zamordoval, a co Jidáš o milosrdenství Božím potom zoufal. Aby pak bezpečněji i právu lidskému, a ostrosti jeho ušel; s nacpanými stříbrem, a zlatem měscemi do cizích krajin daleko utekl, jméno sobě tam proměnil, a horší než marnotratný syn, ten dvojnásobný bohaprázdný vražedník život trávil. Slovem: tak byl živ: jako by více duše neměl, a v Boha nevěřil. Zatím pak neskončené jest milosrdenství Božské, a veliká moc slova Božího! Právě tenkrát přišel do města toho kazatel znamenitý, který pro svou horlivou vejmluvnost, tak se rozhlásil, že celé město za nim se válilo, a jméno jeho chvalitebně roznášelo. Slyšel také tu pověst tento náš syn marnotratný, a ne z horlivosti, a žádosti slova Božího, ale z všetečnosti, aby viděl, a slyšel toho vychváleného kazatele, do kostela vešel, tenkrát právě: když ten apoštolský řečník o nepochopitelném milosrdenství Božském, s kterým na každého hříšnika trpělivě očekává, vroucně, a důkladně kázal. Střely byly slova kazatelové, kterými toho šťastně všetečného poslouchače

srdce, tak spasitedlně ranil, a prorázil, že s nenadálou skroušenosti po kázani k nohám toho kazatele padl, a celé své svědomí tomu jak náleží, od začátku, až do konce zlého svého života, litostivě otevřel. S velikým potěšením vyslyšel lkajícího spovedlník, a aby tím větší skroušenost v jeho srdci k rozhrěšení vzbudil, on též tím horlivěji boha o milosrdenství, a odpuštění svých hříchův žádal, poručil jemu na nějakou chvílku před umučením Krista se modliti, a rány jeho nejsvětější pobožně rozjímati. Za kterou malou chvíli tak zrostla v srdci toho kajícího skroušenost, že velikou litosti nad svými hřichy, na tom místě šťastně, a právě vinšované duši vypustil: téhož šťastného znamení bílá holubice, která při pohřbu jeho na druhý den, nad mrtvým tělem se tak dlouho přede všemi snášela, až jménovanému kazateli, a spovedlníku lid k modlení za neboštíka napominajcímu, cedulku kterou v ustech nesla, k nohám spustila. Pozdvíhl cedulku spovedlník, a zřetelným hlasem z ní oznámil: že duše toho mladence skrze dokonalou litost, a horlivou skroušenost nad hřichy svými, hned včera v tu hodinu smrti, skroušenými slzami očištěná do nebe vyletěla.“¹⁹⁷

¹⁹⁷ Cantator cygnus, s. 370nn

PŘÍLOHA 4

O mučednici Ripsime a sv. Řehoři Arménském

„Za Diocleciána ukrutného císaře byla v Římě jak krásná podlé těla, tak podlé duše spanilá panenka Ripsime jmenovaná. Ta sličná růže, aby s dvěma největšími poklady, s panenstvím, a vírou katolickou tomu na takové zboží lakomému tyranu ušla: do Armenie v soukromí se odebrala, právě tenkrát: když nad Armenií panoval král Tiridates, kníže Venuši odevdaný, též málo co lepší, a na křesťany milostivější, než Diokleciánus. Nebo i on krom mnoho jiných, jistého svého dvořana Řehoře muže vzácného, a urozeného, pro víru katolickou řetězí svázaného, do hluboké podzemské jeskyně, mezi hady, ještěrky, ohnižily, štíry, a jiné obojživelní škodlivé tvory ex odio fidei, ze zlostné nenávisti víry vhoditi, a tak ukrutně od těch jedovatých potvor umořiti poručil. Pod toho tehdy knížete ze svými dvěma poklady se retovala ta anjelská panenka Ripsime. Však ale noži sice řeznickému krk odtrhla, a odejmula, celým ale tělem mezi zuby vlka padla ta nevinná ovčička. Nebo Tiridates, jak někdy do Judithy Holofernes jedním pohlednutím, do krásné sličnosti Ripsime panny zamilovaný, když ji na žádný způsob o panenský věnec, potom pak ani o víru připraviti nemohl, o život časný skrze nenadálou smrt, jako jmenovaného Řehoře ji připravil, a tak ten dvojí poklad, s kterým se skrývala, dvojnásobným věncem panenství, a mučednictví nepovědmě korunoval. Po smrti v několika dnech, jakoby hrdinský kousek byl dovedl, aniž co zlého spáchal, s celým svým komonstvem mezi lesy vyjel Tiridates, aby tam s vyzlencemi zvěř slídl, chrtami stíhal, a sám na koni podlé své žádosti, a líbaosti dostíhoval. zatím ale jiné myslivectví s nim vykonal, onen hořejší myslivec spravedlivý Bůh; nebo když král s největší chtivostí za lani se hnál, z koně spadl, a přede všemi dvořaný, a myslivci z neslychaného dopuštění, a trestání Božího v svíni se obrátil, a ihned před celým dvorem, oborem lidu otočený, co pekelnou zlosti vztekati, slintati, nohami kopati, pyskem rejpati, a vlastní své tělo špičatými zuby sekati, na tom místě začal, a skutkem vršovců bajky vyplnil: kteří o proměnách lidských, v rozličné zvířata, ptáky, a hovada povídají.

Zděsil se nad tím veškeren arménský svět, král pak v tom svínském stavu postavený, však při dobrém rozumu od Boha zanechaný, kvíčením sobě naříkal, a k lítosti všech, chrochtáním hořekoval.

Největší utrpnost s králem, jakožto s vlastním bratrem měla Cusarodura kněžna. Ta když jednoho času po dvanácti letech (od uvržení Řehořova do oné jamy, mezi jedovaté

zeměplazý) nad tou bratrskou proměnou, jakožto upřímná sestra hoře plakala, a srdečným upením kvílila: viděla před sebou neznámého, a nad slunce jasnějšího muže, an tyto slova k ní promluvil: Řehoře z hadi jamy vytáhněte, a králi tvářnost předešlou navrátíte. Slyšela to, rozuměla poručení, muže náležitě spatřila; když pak to své vidění vyjevila, tak mnoho víry našla, jako by sen povídala; nebo všichni po dvanácti létech, nejenom mrtvého, ale od tvorův, krokodýlův, bazalískův, a jiných, Řehoře v nivec obráceného věřili, a proto z té řeči Casarodury, jako z nějaké fábuly smích sobě udělali. Nicméně aby královské kněžny slova nezahanbili, několik osob do té jeskyně zdvořilejší páni, vyslali, a vypravili. Co tam našli: To při konci povím, nyní zatím já přistupuji k mému dnešnímu kázání, a prosím Pána Boha, aby žádného napotom takovou proměnou netrestal.“¹⁹⁸

„Když oni vyslani v té hluboké jámě po 12 létech Řehoře hledali, živého, a zdravého s největším podivením našli, a ke dvoru vedli. Celý dvůr, i s králem rozumným sice, však ještě předešlém hanebném podobenství, na proti němu se vyvalili, před ním na kolena padli, král pak jak znamením, tak chrochtáním o pomoc žádal. Že pak se nemají perle před svíně mětati, dříve než za krále k Bohu se ten zázrační služebník Boží Řehoř modlil, poručil kostel ke cti, a slávě svaté panny, a mučedlnice Ripsime, a jiných mučedlníkův od Tiridata zamordovaných vystavěti, na který kostel sám král kamení nosil, maltu dělal, nohami, a rukami, které samé byl jemu již Bůh navrátiti ráčil, písek kopal: až po vykonaném šedesátidenním postu s celým dvorem od Řehoře pokřtěný, předešlou tvářnost od milosrdného Boha skrze křest, a modlitbu Řehoře svatého obdržel, po kterém zázraku věrný, a až do smrti stálý služebník, jednomu Pánu Bohu svému, a stvořiteli sloužil.“¹⁹⁹

¹⁹⁸ Cantator cygnus, s. 223nn

¹⁹⁹ Cantator cygnus, .s. 243n

PŘÍLOHA 5

Bajka o kočce, orlici a kanci

„Orlice na vršku dubu hnízdo sobě udělala, divoká kočka v díře v prostředku téhož dubu pro své vylihnutí, místo sobě našla, pod dubem divoký kanec svůj mladý plod položil. Litala nad dubem, i nad kancem orlice pokojná častěji, kanec vycházel ze své vykopené jámy svobodně, a ze svou sousedou orlici, přátelsky se snášel. Nemohla to trpěti kočka, protože vpnula se až do hnízda orlice, ta mourovatá souseda, lítostivě mňoukala, smutně předla, a z očí slze vypouštěla. Co jest tobě kočičko? Ptala se orlice. Ach nejjasnější královno, odpověděla kočka, běda tobě, běda tvým mladým knížátkům, i mně bídné s mým plodem, běda. Zdaliž nevidíš dole toho našeho nepřitele, každodenně zemi rejpati, strom podkopávati, kořen jeho zubami trhati? Co skrze to myslíš? Chce strom převrátiti, a jak tvou královskou krev, tak mé koťátka zmordovati, a hltavě zežrati. Řekla to, a orlici v strachu zanechala. Znamenejte dobře ty klevety. Domu jak se navrátila kočka, ani místa neměla, až se do díry divokého kance spustila: Ach můj bratříčku, tak jej pozdravila, v velkém nebezpečství jsou tvé prasátka, škoda jích přeškoda, obzvláště toho strakatého kanečka. Kdo jim o život stojí: Začal se zlobiti, a ptáti kanec: Ach roztomilý susedku, vidíš onou černou susedu na hoře, jak jest černá, tak jest nevěrná jenom čeká, až ty na pastvu odejdeš, spustí se dolu, a tvé čurnátka pro své orličata tobě odnese; kam ty za ní bez křídel poletíš? Ulekl se těch novin kanec; kocourek zatím v noci své koťátka nakrmil, ve dne strach na sobě na oko ukazoval. Co orlice? Co kanec? Orlice na pád stromu očekávala, kanec z díry od mladých nevycházel, tak dlouho: až orličátka s orlici, v hnízdě, prasátka s kancem v díře hladem poscepenali, a skrze víru klevetám danou, pohynuli, kočce pak, i sebe, i své plody, za skvostný panket, na několik dní, zanechali. Toto jest sice fábulé, ale každodenní u nás historie.“²⁰⁰

²⁰⁰ Cantator cygnus, s. 114n